

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Lenka Blahutová

**Spoločenské nerovnosti v súčasnej japonskej
a českej spoločnosti**

Bakalárska práca

Praha 2008

Spoločenské nerovnosti v súčasnej japonskej a českej spoločnosti

Bakalárska práca

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNIČ VĚD

Institut sociologických studií

Autor práce: **Lenka Blahutová**

Vedoucí práce: **Doc. Milan Tuček, CSc.**

Datum obhajoby: **2008**

BLAHUTOVÁ, Lenka. Spoločenské nerovnosti v súčasnej japonskej a českej spoločnosti. Praha: Karlova univerzita, Fakulta sociálných vied, Institut sociologických štúdií, 2008. 49 s. Vedoucí diplomové práce Doc. Milan Tuček, CSc.

Anotácia

Bakalárska práca „Spoločenské nerovnosti v súčasnej japonskej a českej spoločnosti“ sa zaberá rozborom subjektívneho vnímania nerovností v Japonsku a Českej republike, za pomoci sekundárnej analýzy dát z medzinárodného výskumu ISSP z roku 1999, ktorý sa zaoberal vnímaním spoločenských nerovností. Analýza tejto práce sa opiera o východiskové tvrdenia, že modernizačnými procesmi sa stierajú rozdiely medzi mnohými spoločnosťami. Táto práca chce odpovedať či môže byť vnímanie spoločenských nerovností dvoch kultúrne a historicky odlišných krajín podobné. Porovnávanie možných odlišností sa v tejto práci opiera o hodnotenia vlastného spoločenského postavenie medzi skupinami ekonomicky aktívnej časti obyvateľstva zapojenej do výskumu a rozboru rodovo podmienených spoločenských nerovností. Práca sleduje mieru inklinácie k rovnostárskym hodnoteniam a postojom a k postojom viac menej liberálnym s dôrazom na individuálne zásluhy.

Annotation

This baccalaureate thesis – Social inequalities in contemporary Japan a Czech society – deals with comparison of subjective judgments of existing social inequalities in Japan and Czech Republic on the basis of secondary data analysis coming from the international social survey program ISSP 1999. Analysis of this paper is done on the ground of preexisting notion that the processes of modernization have managed to erase exiting differences between modern societies. Therefore author tries to answer the question: Is it possible that the two such culturally different countries can reveal similarities in perception of social inequalities? Comparison of possible social discrepancies is based on assessment of evaluation of social status between economically active and inactive parts of population and secondly it assesses the inequalities based on gender segregation. This

baccalaureate thesis tries to trace the inclination towards egalitarianism and liberal leaning towards individual efforts.

Kľúčové slová

vnímanie spoločenských nerovností, modernizácia, ekonomická aktivita, rodové nerovnosti, spoločenské usporiadanie

Keywords

perception of social inequalities, modernization, economic activity, gender inequalities, social constitution

Obsah

Obsah	5
Úvod.....	7
1 Společenské nerovnosti.....	9
2 Japonsko vs. Česko	11
2.1 Transformácia českej spoločnosti.....	14
2.2 Cesta k modernému Japonsku.....	15
3 Metóda	17
3.1 Sekundárna analýza dát.....	17
3.2 ISSP.....	17
4 Vnímanie spoločenských nerovností	19
4.1 Sebazaradenie na spoločenskom rebríčku	26
4.1.1 Typ spoločnosti.....	28
4.1.2 Spoločenský rebríček podľa ekonomickej aktivity.....	31
4.2 Sebazaradenie do spoločenskej triedy	33
4.3 Rodové nerovnosti	35
4.3.1 Rodové rozdiely vo vzdelaní	37
4.3.2 Rodové rozdiely v participácii na trhu práce	40
4.3.3 Rodové rozdiely v príjmoch.....	45
Záver	50
Resumé.....	53
Zoznam použitej literatúry	54

Projekt bakalárskej práce

Téma: Spoločenské nerovnosti v súčasnej japonskej a českej spoločnosti

Výskumná otázka: Môžu tak kultúrne odlišné krajiny vykazovať podobnosti vo vnímaní spoločenských nerovností?

Hypotéza: Vnímanie spoločenských nerovností je podobné v Japonsku a Českej republike (aj napriek kultúrnym a historickým odlišnostiam).

Problém: V súčasnej dobe existuje len málo poznatkov a literatúry dostupnej u nás o stave Japonskej spoločnosti. Táto práca by sa chcela pokúsiť predstaviť súčasný stav postojov voči spoločenským nerovnostiam v Japonsku v porovnaní s analýzou súčasného vnímania spoločenských nerovností v českej spoločnosti. Tieto už na prvý pohľad úplne odlišné zeme môžu v dnešnej postindustriálnej dobe vykazovať isté podobnosti, ale na druhej strane existuje zásadný predpoklad, že postoje voči spoločenským nerovnostiam týchto spoločností vykazujú v odlišných kultúrach odlišnosti, ktoré môžu byť ovplyvnené viacerými aspektmi (trh práce, politické zriadenie, vzdelávací systém, existencia sociálnej mobility...).

Metóda: Sekundárna analýza a porovnanie dát z výskumného modulu ISSP z roku 1999. Zameriam sa na hľadanie odlišností a podobností:

- Hierarchia spoločenských pozícií vzhľadom na zdroj obživy – materiálne zabezpečenie
- Objektívne postavenie v spoločnosti (soc. pôvod, vzdelanie...)
- Životná úroveň
- Postoje a sociálne uvedomenie

Literatúra:

- KOSAKA, K.: *Social Stratification in Contemporary Japan*. London: Kegan Paul International, 1994. 220 s. ISBN 0-7103-0467-6.
- Hiroshi Ishida: Class Structure and Status Hierarchies in Contemporary Japan. *European Sociological Review*, Vol. 5, No. 1. (May, 1989), pp. 65-80. JSTOR
- TUČEK, M. *Dynamika české společnosti – a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: SLON, 2003. 428 s. ISBN 80-86429-22-9.
- MACHONIN, P. TUČEK, M. GATNAR, L. *Vývoj sociální struktury v české společnosti 1988-1999*. 2000. str. 19-20. Sociologické texty, Sociologický ústav AV ČR, Praha 2000.
- ŠANDEROVÁ, J. *Sociální stratifikace*. Praha: Karolinum, 2000. 172 s. ISBN 80-246-0025-0.

Úvod

Táto práca sa venuje spoločenským nerovnostiam a ich vnímaniu v dvoch kultúrne odlišných krajinách, s odlišnou tradíciou i historickým vývojom. Porovnanie je o to zaujímavejšie, že sa nejdená o komparáciu postsocialistickej krajiny s typickou západnou demokraciou, ale o zrovnanie s orientálnou ázijskou krajinou, ktorá sa až o druhej svetovej vojne začala približovať západu, ale s o to väčšou razanciou.

Medzi ľuďmi môžeme nájsť v zásade dva postoje voči spoločenským nerovnostiam. Jedni považujú spoločenské nerovnosti za funkciu, ktorá vyjadruje stupeň potrebnosti jedinca či skupiny pre spoločnosť, a istý rozsah spoločenských nerovností považujú za spravodlivý. Druhí považujú spoločenské nerovnosti za výraz mocenských konfliktov medzi tými, čo sú hore a vyhovuje im takáto situácia a medzi tými, čo sú dole a nemajú prostriedky a ani moc zmeniť ich situáciu, a preto považujú spoločenské nerovnosti za nespravodlivé.

Česká republika ako aj mnoho ďalších krajín sa dlhé roky formovala pod sovietskym režimom, ktorý naočkoval ľuďom rovnostárske pohľady na otázky spoločenských nerovností a dá sa teda predpokladať, že ľudia v týchto krajinách budú oveľa citlivejší na rozsah a mieru spoločenských nerovností ako ľudia, v západných krajinách, kde má demokracia a voľný trh dlhšiu tradíciu. Na dátach z medzinárodného výskumu ISSP sa snažím potvrdiť alebo vyvrátiť moju hypotézu, že respondenti v Japonsku a v Českej republike napriek všetkým odlišnostiam sú si podobní vo vnímaní spoločenských nerovností.¹ Výskumná otázka je položená takto: Môžu tak kultúrne odlišné krajiny vykazovať podobnosti vo vnímaní spoločenských nerovností?

Pri rozbere a interpretácii dát využijem okrem hodnotení, ktoré sú do istej miery iba subjektívne vyjadrenia, aj dáta ohľadne príjmov, vzdelania a ekonomickej aktivity, ktoré ako predpokladám ovplyvňujú usporiadanie spoločenského rebríčka, ovplyvňujú hodnotenia a postoje ľudí ako aj ich životné stratégie.

Pri analýze predpokladám, že na hodnotenie ľudí by mohla mať zásadný vplyv aj minulosť a to v českom prípade najmä tá socialistická, ktorá dlhú dobu formovala

---

¹ H: Vnímanie spoločenských nerovností je podobné v Japonsku a Českej republike (aj napriek kultúrnym a historickým odlišnostiam).

myslenie ľudí a v japonskom prípade, predpokladám, že ani demokratizácia a modernizácia po druhej svetovej vojny nevyhubila tradičný hodnotový systém, ktorý nielenže determinuje postoje ľudí aj dnes, ale vytvára aj rámec, v ktorom sa nerovnosti vytvárajú, reprodukujú či hodnotia.

Rozsah spoločenských nerovností sa líši od spoločnosti k spoločnosti, od jednej historickej etapy k druhej, ale vždy sa s nimi môžeme stretnúť. Jediné čo sa mení je asi ich rozsah. Súčasne sa mení aj miera ich akceptácie a legitimacy. V nasledujúcich kapitolách sa budem bližšie venovať tejto problematike ako aj problematike vnímania spoločenských nerovností na úrovni postojov a hodnotení ľudí v dvoch kultúrne odlišných krajinách. Niektoré zistenia sa opierajú o subjektívne predstavy o nerovnostiach v týchto spoločnostiach, o predstavy o spoločenskom usporiadaní, iné sú zase podložené informáciami, ktoré vytvárajú rámec spoločenských nerovností na objektívnej úrovni. Medzi také patria príjmové nerovnosti, nerovnosti v participácii na trhu práce či vo vzdelaní a to všetko s ohľadom na nerovnosti medzi mužmi a ženami.

Dalo by sa už na začiatku očakávať, že vnímanie spoločenských nerovností bude iné v Japonsku a iné v Českej republike, avšak o to zaujímavejšie bude odhaľovanie paralel a podobných vzorcov vo vnímaní.

1 Spoločenské nerovnosti

„Sociálna stratifikácia znamená spoločenské rozvrstvenie. Spoločnosť si teda môžeme predstaviť ako hierarchiu určitých segmentov spoločnosti, kde na vrchole nachádzame privilegovaných, t.j. mocných a bohatých, ktorí bývajú spravidla vážení a ctení a na dne sú tí najchudobnejší, ktorí žijú na okraji spoločnosti, t.j. deprivilegovaných. (...) Sociológovia taktiež nachádzajú rôzne príčiny tohto javu. V zásade sa však všetci zhodnú v tom, že sociálna stratifikácia je jednou zo základných sociálnych štruktúr spoločnosti a že je výrazom nerovného rozdelenia vzácnych statkov, materiálnej a nemateriálnej povahy, predovšetkým bohatstva a moci, prípadne prestíže. Tieto nerovnosti nazývajú sociológovia sociálne alebo tiež distribučné.“ [Šanderová 2000; str. 9]

V každej aj tej najrovnostárskejšej spoločnosti existuje istý rozsah spoločenských nerovností, ktoré ovplyvňujú podobu spoločnosti. Podľa J. Šanderovej sa v spoločnosti stýkame s dvoma základnými typmi nerovností: prvý typ sú **nerovnosti sociálne ekonomické** vychádzajúce z deľby práce, presnejšie zo zdroja príjmu, druhý typ sú **nerovnosti sociokultúrne** medzi mužmi a ženami, rasami, etnikami či generáciami a sú ukotvené v hodnotovom systéme spoločnosti. [Šanderová 2000; str. 23-4]

V moderných spoločnostiach je charakterizovaná vysokou mierou špecializácie, čo sa odráža na spoločenskej deľbe práce. „Obecne sa dá povedať, že historicky sa dosiaľ spoločenská deľba práce neustále prehlbovala. Pre vyspelú modernú spoločnosť je typický vysoký stupeň sociálnej diferenciacie, ktorá viedla k vysokej špecializácii jednotlivých odvetví. (...) Vznikajú nové statusy a role, štruktúra spoločnosti je stále zložitejšia.“ [Šanderová 2000; str. 21]

Podľa Machonina v súčasných priemyslových a postindustriálnych spoločnostiach, tzv. informačných spoločnostiach založených na vedení sa sociálne nerovnosti zakladajú na stupni vzdelania a kvalifikácii, na rozdieloch medzi zamestnaniaми a povolaniaми, na rozdieloch v postavení na mocenskom rebríčku, na úrovni rozdielov v príjmoch, teda na materiálnej úrovni, na rozdieloch v životnom štýle či na úrovni intenzity kontaktov s inými ľuďmi. Tieto vymenované nerovnosti sa

považujú za takzvané parciálne statusy. Jednotlivé statusy sú medzi sebou previazané a vytvárajú vertikálne diferenciacie. [Tuček et al.2003; str. 25]

2 Japonsko vs. Česko

Japonská společnost je jedna z mála nezápadných spoločností, ktorá je modernizovaná, no na druhej strane si stále zachováva tradičné a nemodernizované prvky, ktoré sa vyvinuli ešte počas feudalizmu. Česká republika prešla po roku 1989 transformáciou ako aj všetky krajiny bývalého sovietskeho bloku, a preto má dnes prvky modernej demokratickej spoločnosti, no na druhej strane si zachováva rezídua bývalého režimu.

Moja výskumná otázka nie je len náhodou položená takto: „Môžu tak kultúrne odlišné krajiny vykazovať podobnosti vo vnímaní spoločenských nerovností?“ Zaujíma ma do akej miery vykazujú Japonsko a Česká republika podobné vnímanie nerovností na úrovni socioekonomickej a sociokultúrnej bez ohľadu na minulosť a do akej miery dokázali tieto dve krajiny odolať modernizačnému tlaku globalizácie pod vplyvom odlišných kultúr a historického pozadia. Vzhľadom na rozsah práce uvediem len niekoľko zaujímavých oblastí s dôrazom na rodové rozdiely či spoločenské rozdiely medzi ekonomicky aktívnymi a neaktívnymi.

Treiman zosumarizoval tri spôsoby, ktorými industrializácia ovplyvnila štruktúru a procesy stratifikačného systému. V procese modernizácie sa znižuje proporcia pracovnej sily v poľnohospodárstve a ťažbe krajiny smerom k terciárnemu sektoru. Po druhé, vo všeobecnosti sa zvyšuje úroveň vzdelania v rámci populácie. Posledným faktorom je zvýšenie bohatstva na hlavu, čím sa redukuje príjmová nerovnosť. [Kosaka 1994; str. 27]

Spoločnosti, ktoré prechádzajú technologickým a ekonomickým vývojom, dochádza k zmenám v štruktúre zamestnaneckých pozícií, čomu zodpovedá zvyšujúca sa špecializácia, ktorá vyžaduje zamestnancov s vyššou kvalifikáciou a vyšším vzdelaním. Na voľnom trhu by mal vzdelávací systém dobre reflektovať potreby trhu, aby bol ľudský kapitál čo najefektívnejšie využitý. Pri vyššom výkone ekonomiky dochádza k zvyšovaniu priemerných príjmov a taktiež rastu počtu pracovných miest. V západných ekonomikách sa predpokladá, že s týmito procesmi dôjde postupne k znižovaniu príjmových rozdielov, na druhej strane v postsocialistických krajinách patrí prehlbovanie majetkových rozdielov k najnápadnejším transformačným zmenám. [Večerník, Matějů,

1998]. Je to aj dôsledok netržného odmeňovania počas socializmu, ktorý nezohľadňoval ani výkon ani kvalifikáciu. Príjmy boli veľmi podobné medzi širokým spektrom profesií, preto pri prechode k tržnej ekonomike došlo aj k zmenám v odmeňovaní, ktoré viedli k prehĺbeniu rozdielov medzi príjmami odlišných povolání.

Tabuľka 1: Zmena zamestnaneckej štruktúry podľa sektorov

	1990			2000		
	primárny	sekundárny	terciárny	primárny	sekundárny	terciárny
Česko	15.3	41.9	42.8	5.9	38.8	55.3
Japonsko	8	34	58	4.6	29.4	66

Prameň: Štatistická ročenka, 2001, Štatistický úrad MIC

Ako je vidno v tabuľke 1 medzi rokmi 1990 a 2000 došlo k výrazným zmenám v zamestnaneckej štruktúre podľa sektorov v oboch krajinách. V Českej republike došlo k poklesu zastúpenia primárneho sektora o dve tretiny a zvýšil sa podiel terciárneho sektora služieb až na 55 %. Japonsko už v roku 1990 malo vysoký podiel terciárneho sektora, ale počas desiatich rokov sa tento podiel ešte zvýšil. Podľa Bella posun od výroby k službám patrí medzi základné znaky postindustriálnej spoločnosti spolu s trendom zvyšovania vzdelania. [Bell 1973; str. 17]

V oboch krajinách dochádza k rovnakým procesom, hoci Japonsko je v podiele terciárneho sektora pred Českom, za čím stojí rýchla revitalizácia po druhej svetovej vojne pod dohľadom Američanov a ekonomické otvorenie sa západu. Česká republika pred druhou svetovou vojnou mala dobre fungujúce hospodárstvo, avšak možnosti jeho ďalšieho rozvoja sa dočasne zmrazili s príchodom sovietskych vojsk. Revitalizácia ekonomiky a posun k voľnému trhu sa začala znovu až po roku 1989.

Ekonomovia sa zhodujú, že čím je vyššie bohatstvo krajiny na hlavu, tým je vyššia je životná úroveň jej obyvateľov. Podľa štatistik v roku 1999 vyjadrené v amerických dolároch bolo HDP (per capita) v Japonsku 23 100 (s týmto sa zaradilo na 12. miesto svetového rebríčka). Na porovnanie Česká republika mala HDP 11 300 (44. miesto)². Na jednej strane sa to môže zdať málo, ale z pomedzi krajín V4 sa umiestnilo Česko ďaleko pred ostatné krajiny.

² Prameň: CIA World Factbook, 1999

Čo sa týka trendu zvyšujúceho sa vzdelania populácie postindustriálnych krajín je zrejmé, že so zvyšujúcou sa životnou úrovňou, špecializáciou ekonomiky či zvyšujúcou sa informatizáciou, je vo vyspelých krajinách každým rokom viac a viac absolventov vysokých škôl. Nie je tomu inak ani v Japonsku a v Českej republike, kde z roku na rok rastie počet prijatých absolventov na vysokú školu.

Ak by sa porovnávalo vzdelanostná štruktúra Českej republiky s vyspelými krajinami, tak i napriek zvyšujúcemu sa trendu prijatých na vysokú školu, má nadpriemerné zastúpenie ľudí so stredoškolským vzdelaním. V oblasti terciárneho vzdelania patrí medzi zeme s najnižším počtom ľudí s vysokoškolským vzdelaním, kde jedným z hlavným dôvodom bolo nedostatočný rozvoj bakalárskeho vzdelania a chýbajúca reforma financovania škôl. V Českej republike je podiel vysokoškolákov polovičný oproti krajinám OECD a stredoškolské vzdelanie má viac ako tretina obyvateľov. [Education at a Glance] V Dynamike českej spoločnosti odvodzovali vzdelanostnú štruktúru Českej republiky od sčítania ľudu v príslušných rokoch. Je zrejmé, že klesá podiel ľudí so základnou školou, ale pomaly stúpa podiel absolventov maturitného a vysokoškolského vzdelania (tab. 2).

Medzi vzdelaním českých mužov a žien je rozdiel: ženy dosahujú častejšie maturitné vzdelanie, kdežto zastúpenie mužov s stredným odborným vzdelaním je stále v populácii väčšie. Ženy ale v priemere vykazujú dosiahnuté nižšieho stupňa vzdelania, ich zastúpenie je vyššie medzi najvyšším dokončeným vzdelaním na základnej škole ako u mužov a súčasne v priemere ich podiel na vysokom školstve je nižší. Blišie bude táto problematika rozobraná v podkapitole venovanej rodovým nerovnostiam.

Tabuľka 2: Najvyšší dosiahnutý stupeň vzdelania (ČR)

	Dosiahnutý stupeň vzdelania ČR					
	muži			ženy		
	1980	1991	2001	1980	1991	2001
bez vzdelania	0.2	0.3	0.4	0.3	0.4	0.5
ŽŠ	34	25	17	55	41	29
SOU	41	44	46	25	29	31.5
maturitné	17	22	25	17	24	30
VŠ	7	9.5	12	3	5	8.5

Prameň: Dynamika českej spoločnosti, str. 70

2.1 Transformácia českej spoločnosti

To v akej podobe vyšla československá spoločnosť po roku 1989 nezodpovedalo veľmi jej podobe po druhej svetovej vojne, a teda za jej devastáciou a dysfunkčnosťou do veľkej miery stál komunistický režim, ktorý štyridsať rokov centralizovane riadil túto krajinu. Československo vyšlo z druhej svetovej vojny relatívne nezdevastované, priemyselný sektor krajiny stál na nohách veľkých aj malých spoločností. Zahraničný obchod bol stále v súkromných rukách a kvalita vyváženého tovaru bola na úrovni západných krajín. Aj poľnohospodárstvo bolo po druhej svetovej vojne v rukách poľnohospodárskych rodín. Do roku 1948 sa podarilo Československu dostať výrobu na úroveň pred druhou svetovou vojnou.

V tom roku sa ale komunistickej strane podarilo prebrať celkovú kontrolu nad spoločnosťou a vláda sa zamerala na znárodňovanie, do riadiacich pozícií dosadila politických nominantov často bez potrebnej kvalifikácie. V rámci päťročných plánov bolo organizované a riadené hospodárstvo. Výroba sa začala zameriavať najmä na kovospracujúci priemysel a výrobu zbraní s postupnou likvidáciou malovýroby. Zamestnanosť počas komunizmu bola v zmysle štátnej politiky plnej zamestnanosti veľmi vysoká aj medzi mužmi aj medzi ženami. Zahraničný obchod s inými západnými krajinami dramaticky poklesol a trh sa nasmeroval smerom k východnému bloku. Neadekvátne investície a prehnané očakávanie od poľnohospodárstva prispeli k jeho ďalšiemu chronickému upadaniu. Cenová politika sa v hospodárstve a vlastne v celom systéme neodvíjala od vzácnosti, efektivity alebo dopytu, a preto sa na hony vzdŕaľovala západným cenovým reláciám. V takomto rámci sa odvíjali ďalšie neefektívne kroky československej spoločnosti až do roku 1989.³

Podobu dnešnej českej spoločnosti ovplyvnilo viacero významných faktorov turbulentnej minulosti. Podobu modernej demokratickej spoločnosti získava po roku 1989, keď skončila sovietska nadvláda. Po tomto roku nastáva vo všetkých krajinách bývalého sovietskeho bloku spoločenská transformácia v oblasti sociálnej, ekonomickej a politickej. *„Po premenách v politických inštitúciách nasledovali rýchlo zmeny v inštitucionálnom*

---

³ Economy of Communist Czechoslovakia.

http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Economy_of_Communist_Czechoslovakia

usporiadaní ekonomiky a taktiež v inštitúciách kultúrnych.... čo viedlo k vytvoreniu pluralitného demokratického systému, denacionalizácii, deetatizácii, dekollektivizácii, privatizácii a liberalizácii ekonomiky a jej otvoreniu zahraničným trhom, vzniku nových kapitálových zdrojov, k premene duchovnej a morálnej tváre kultúrnej spoločenských inštitúcií, liberalizácia kultúrneho života...“ [Tuček et al.2003; str. 25]

Československo na rozdiel od iných krajín sovietskeho bloku malo niekoľko strategických výhod na začiatku ich transformačných snáh. Vyznačovalo sa dobrou makroekonomickou stabilitou, odhladnuc od dysfunkcií naočkovaných centrálnou riadenou ekonomikou, nízkym zahraničným zadlžením, prijateľnou životnou úrovňou a dlhou tradíciou priemyselného kapitalistického rozvoja pred druhou svetovou vojnou. [Jonáš 1997]

Medzi rokmi 1989 až 1993 v Čechách nastolili pluralitnú demokraciu a nakoniec vytvorili samostatný suverénny demokratický štát po oddelení sa od Slovenska. Nový politický systém vytvoril pôdu pre rozvoj ďalších spoločenských zmien. „ *Po určitých sporoch mocenskej elity v otázke ďalšej ekonomickej stratégie nastúpila nová československá vláda ortodoxne neoliberalný kurz a už na konci roku 1990 začala pomerne radikálnu hospodársku reformu...tak vedľa inštitucionálnych zmien politických postupne vznikali i nový inštitucionálny systém ekonomický.*“ [Tuček et al.2003; str. 30]

Ekonomická reštrukturalizácia si vyžiadala aj zmeny na trhu práce. S pádom sovietskeho bloku prestala existovať plná zamestnanosť, vplyv reštrukturalizácie výrobných sektorov a orientácie výroby si vyžiadala pokles zamestnanosti. Na jednej strane odchádzali z práce zamestnaní dôchodcovia, alebo boli prepúšťaní nadbytoční zamestnanci a zamestnanci s nevhodnou kvalifikáciou. Po roku 1990 sa vytvorili podmienky pre súkromné podnikania a rozvoj služieb, kam sa presunul veľká časť zamestnancov štátnych podnikov. Transformácia trhu práce sa ovplyvnila zamestnanecké vzťahy, a taktiež viedla k rastu reálnych či nominálnych miezd avšak k súčasnému prehĺbeniu mzdovej diferenciácie. [Spěvaček 2002]

2.2 Cesta k modernému Japonsku

Vzhľadom na komplikovanú históriu Japonska a jeho dlhodobú izoláciu od zvyšku sveta sa nebudem venovať celej genéze udalostí a faktorov, ktoré ovplyvnili dnešný stav japonskej spoločnosti. Na druhej strane väčšina odborníkov sa zhoduje v

tom, že koniec druhej svetovej vojny znamenal počiatok súčasného vývoja modernej Japonskej spoločnosti, kde moderná spoločnosť nevytláčila tradičné hodnoty.

Po roku 1945 bola krajina ekonomicky zdevastovaná a ľudia demoralizovaní. Nasledujúcich šesť rokov americkej okupácie boli zavedené zásadne zmeny do spoločnosti: zavedenie demokratického systému, hodnoty a ideológie západného sveta boli naočkované japonskej politike, ekonomike, školstvu a iným sociálnym inštitúciám. V roku 1947 začala nová ústava garantovať slobodu prejavu, vyznania a zhromažďovania a zaručila viacerá občianske práva ako napríklad právo voliť pre mužov rovnako ako aj pre ženy, povolilo sa robotníkom organizovať pracovné únie a spravila sa reforma poľnohospodárstva so súčasným prerozdelením pôdy z rúk veľkých „zemepánov“.

Prvá dekáda po vojne bola obdobím rekonštrukcie a obnovy a už do šesťdesiatych rokov sa Japonsku podarilo obrovský ekonomický posun a jeho hrubý domáci produkt sa stal dokonca druhým najvyšším na svete. Samozrejme najväčší dôraz bol kladený na industrializáciu ako motor ekonomického rastu a na rozvoj mestskej infraštruktúry. Dôsledkom toho začala masívna migrácia obyvateľstva z vidieka do miest, čím sa úplne zmenila podoba veľa japonských miest.

V polovici šesťdesiatych rokov Japonsko dokončili svoju ekonomickú rehabilitáciu, avšak súčasne začalo čeliť novým typom sociálnych problémov, do popredia sa začal drať otázky životného prostredia či otázky spojené so zvýšenou mierou migrácie obyvateľstva. V momente, keď základné ekonomické potreby boli uspokojené, Japonci začali dávať väčší dôraz na spoločenské problémy týkajúce sa životného prostredia, spoločenskej nerovnosti a občianskym právam. Vláda začala venovať týmto problémom viac pozornosti po tom, čo rôzne študentské hnutia a občianske skupiny začali upozorňovať na tieto oblasti.

V sedemdesiatych rokoch Japonsko patrilo už medzi najhlavnejšie ekonomické mocnosti a súčasne otvorili svoje trhy zahraničnému obchodu, čím sa Japonsko odklonilo od svojej pôvodnej politiky ekonomického protekcionizmu, čo naštartovalo ďalší ekonomický rast krajiny. [Nakao 1998; str. 500-1]

3 Metóda

3.1 Sekundárna analýza dát

Pri mojej práci vychádzam z výskumu ISSP z roku 1999. Využívam dáta zozbierané výskumnými tímami v jednotlivých krajinách, ktoré sú dostupné v skompletizovanej verzii ako súbor dát pre program SPPS. Jedná sa o dáta z výberového šetrenia, ktoré boli zozbierané pre účely medzinárodnej komparácie postojov k otázkam spoločenských nerovností. Prístup k dátam pre všetky moduly z výskumu ISSP je možný pre registrovaných užívateľov stránky Gesis, ktorá poskytuje kompletné dáta viacerých výskumov. Vzhľadom na to, že sa jedná o analýzu už zozbieraných dát, je možnosť ich rozboru len v rámci rozsahu výskumu z roku 1999, čo umožňuje analyzovať len určitý okruh problémov.⁴ Na druhej strane jedná sa o jedinečnú možnosť medzinárodnej komparácie postojov v krajinách zapojených do výskumu, pretože v každej krajine výskumníci použili rovnaký dotazník.

Dáta dostupné z výskumu ISSP z roku 1999 sa budem snažiť doplniť o kontext danej krajiny, v prípade, že hodnotenie výsledkov nebude zrozumiteľné zo štatistickej analýzy. Pre informačnú oporu využijem ďalšie oficiálne štatistiky a odbornú literatúru dostupnú z oblasti výskumu sociálnej stratifikácie. Pre rozbor českej spoločnosti využijem štúdiu *Dynamika českej spoločnosti* a v prípade Japonska to bude práca *Social Stratification in Contemporary Japan* ako aj iné publikácie venované tejto problematike, ktoré uvádzam v zozname požitej literatúry.

3.2 ISSP

Empirické dáta pre moju prácu čerpám z výskumu ISSP z roku 1999⁵ zo zameraním na výskum spoločenských nerovností. Výskum ISSP z roku 1999 zahŕňa spektrum otázok viac či menej prepojené na problematiku sociálnych nerovností. Obsahuje aj otázky demografického charakteru a okruh otázok na domácnosť. Tento výskum je súčasťou International Social Survey Programme, ktorý robí medzinárodné výskumy od roku 1984 a v dnešnej dobe je do výskumného programu zapojených už 39 krajín po

---

⁴ Sekundárna analýza. <http://www.ftvs.cuni.cz/hendl/jerabek3/k10/10-1.htm>

⁵ Social Inequality III

celom svete. V účastníckych krajinách sa robí každý rok reprezentatívny výskum na identických dotazníkoch, ktoré sa venujú špecifickej spoločenskej téme, ktorá sa potom vo výskume viackrát zopakuje. Témy výskumov sa venujú otázkam rodiny, pracovnej orientácie, životného prostredia, štátu či spoločenskej nerovnosti. Výber musí byť náhodný, a teda reprezentatívny.⁶

Pre analýzu rôznych postojov voči spoločenským nerovnostiam som si pre moju prácu vybrala dve krajiny Japonsko a Českú republiku. Jedná jednoznačne v oboch prípadoch o moderné spoločnosti s demokratickým systémom a tržnou ekonomikou. Na druhej strane postoje ľudí týchto krajín sú ovplyvnené inými tradíciami, historickým pozadím či existujúcimi sociálnymi štruktúrami. Veľkosť vzorky za Českú republiku je 1834 a za Japonsko je to 1325.

Analýzu dát prevediem v štatistickom programe SPSS a prípadne grafické zobrazenia doplním z programu Excel. Údaje ako závislosť, korelácia či rozdiely v priemerných hodnoteniach uvádzam iba v prípade, že sa jedná o ukazovatele na štatisticky významnej hladine potvrdenej príslušným testom.

---

⁶ International Social Survey Programme. <http://www.issp.org>

4 Vnímanie spoločenských nerovností

W.I Thomas v jeho práci *Behavior problems and programs (1928)* uvádza, že ak „definujeme situáciu za reálnu, je pre nás reálna vo svojich dôsledkoch.“ [Thomas 1928] To znamená, že v zmysle našej interpretácie situácie sa formuje naše jednanie, teda reflexia. Pri jednaní a vytváraní postojov je smerodajné subjektívne hodnotenie situácie, ktoré vymedzuje naše možné ďalšie jednanie. Na základe tohto sa formujú naše postoje a životné stratégie. Dané predpoklady môžeme pri analýze spoločenských nerovností zakomponovať do hodnotení a postojov ľudí v jednotlivých krajinách k spoločenským nerovnostiam. Pretože na jednej strane máme objektívne existujúce príčiny a zdroje spoločenských nerovností na druhej strane máme aktéra – individuum, ktoré si vytvára názory a hodnotí situáciu na základe vlastných subjektívnych reflexií, na základe ktorých jedná a vytvára si životné stratégie.

V každej krajine je istý rozsah spoločenských nerovností možný považovať za legitímny, na druhej strane rozsah akceptácie týchto nerovností je v každej krajine odlišný. Vo všeobecnosti výskumy venované medzinárodnému porovnávaniu spoločenských nerovností preukázali, že obyvatelia západných krajín akceptujú väčšie rozdiely v príjmoch ako obyvatelia postkomunistických krajín. Rovnako aj bohatší ľudia akceptujú viac existenciu spoločenských nerovností ako chudobní. V postkomunistických krajinách boli ľudia dlho navyknutí na rovnostársky akcent, a preto aj v dnešnej dobe stále menej tolerujú legitimitu existencie spoločenských nerovností.

Postoje ľudí voči spoločenským nerovnostiam sú ovplyvnené ich vlastným postavením na spoločenskom rebríčku. Výskumy preukázali, že názory ľudí na spoločenské nerovnosti sú prepojené s vlastným postavením v spoločnosti. Gijssberts porovnával postoje ľudí v siedmich krajinách a prišiel na to, že čím nižšie je vzdelanie a príjem, tým menšia tolerancia voči spoločenským nerovnostiam je medzi touto skupinou ľudí. V tomto prípade sa predpokladá, že subjektívne hodnotenie nerovností je dôležitejšie ako existencia skutočných nerovností. [Hadler 2005; str. 133]

Reflexívny prístup k sociálnym nerovnostiam predpokladá, že postoje a hodnotenia ľudí voči spoločenským nerovnostiam sú viac menej konzistentné s reálnou situáciou v spoločnosti, a teda ich vnímanie zodpovedá spôsobu distribúcie v spoločnosti,

v ktorej žijú. Tento prístup berie v úvahu, že hodnotenia ľudí nevystihujú priamo situáciu v spoločnosti, a že môžu byť ovplyvnené okrem iného taktiež postavením jedinca v spoločnosti, ktoré sa projektuje do vnímania jedinca a nemusí poskytovať ucelený obraz, ale len parciálny obraz usporiadania spoločnosti. K ďalším prístupom by sme mohli zaradiť ideologický postoj.

Postoje každého človeka ovplyvňuje viacero faktorov na viacerých úrovniach. Na makro úrovni to je spoločenské usporiadanie danej krajiny, ideológia či náboženské a kultúrne dedičstvo. Na mikro úrovni to sú individuálne charakteristiky každého jedinca. Podľa Hadlera⁷ najdôležitejšie ovplyvňujú postoje a hodnotenia spoločenských nerovností tieto tri aspekty: ideológia, objektívne štruktúry a spoločenské postavenie. [Hadler 2005; str. 133] Postoje a názory človeka teda reflektujú jeho postavenie na pomyselnom spoločenskom rebríčku. Podľa Kluegela a Smitha „*dominatná stratifikačná ideológia je zdieľaná väčšinou členov spoločnosti*“, a teda názory na spoločenské nerovnosti v rámci danej krajiny odvíjajú podľa nej. Tento názor býva konfrontovaný s názorom, že ľudia majú vlastné názory na stratifikáciu nezávisle od nejakej spoločne zdieľanej predstavy. [Hadler 2005; str. 135]

Ak by sme chceli rozdeliť postoje voči spoločenským nerovnostiam do nejakých kategórií mohli by sme si vziať na pomoc delenie Hallera⁸ a Maua⁹, ktorí ich rozdelili do troch kategórií hodnotení. Prvú kategóriu tvorí rovnostársky postoj, ktorý by mohol byť vystihnutý výrokom – štát je zodpovedný za redistribúciu. Jedná sa tu o distributívnu spravodlivosť, ktorá regulovanými procesmi ovplyvňuje sociálne nerovnosti. V tomto prípade ide o prerozdelenie bohatstva od bohatých k chudobným. Druhá kategória je nerovnostárska, a teda funkcionalistická a mohla by byť vystihnutá výrokom – nerovnosť je nutná pre blaho spoločnosti. Tretia kategória hodnotení spoločenských nerovností je meritokratická, ktorú vystihuje snaha jedinca ako jediný dôležitý faktor pre úspech v živote. V každej spoločnosti hodnotí alebo by si predstavovalo určité percento ľudí svoju spoločnosť ako jeden z uvedených typov alebo ich kombináciu, jedná sa

---

⁷ Člen výskumného tímu ISSP

⁸ Haller: Egalitarismus und Antiegalitarismus zwischen gesellschaftlichen Interessen und kulturellen Leitbildern [Hadler 2005]

⁹ Mau: Ideologischer Konsens und Dissens im Wohlfahrtsstaat [Hadler 2005]

o hodnotenie ľudí, o ich reflexiu, a teda to nemusí do istej miery vystihovať skutočný stav spoločnosti v danej krajine.

V našom prípade sa môžeme pozrieť na prípad Česka a Japonska, k akej kategórii sa prikláňa, tá ktorá krajina. Prvú kategóriu – „rovnostársku“ orientáciu populácie by sme mohli otestovať na odpovedi na otázky: *Myslíte si, že by lidé s vysokými příjmy měli na daních platit větší, stejné nebo menší procento z příjmu než lidé s nízkými příjmy?*¹⁰ a „*Vláda by měla přerozdělovat příjem od těch, co jsou na tom lépe, těm, co jsou na tom hůře.*“¹¹ V oboch prípadoch sa jedná o názory ľudí, a to do akej miery by sa prikláňali k princípu redistribúcie bohatstva ako nástroja vyrovnávania sociálnych nerovností.

Z nasledujúcich tabuliek (tabuľka 3, 4) je vidno, že v obidvoch krajinách sa ľudia stotožňujú s redistributívnym taxatívnym princípom, kde bohatí ľudia by mali platiť väčšie percento na dani z príjmu. V Japonsku si to dokonca myslí až 90% ľudí. V Čechách si to myslí 80% ľudí. Hodnotenie výroku o štáte, ako entite, ktorá má prerozdeľovať príjem od bohatých k chudobnejším je v Japonsku a Čechách odlišné. V Japonsku s týmto výrokom súhlasila asi polovica opýtaných., v Českej republike až 72% respondentov. Z toho vyplýva, že v Japonsku ľuďom nie je jedno, akým spôsobom sa deje prerozdelenia bohatstva. Ak sa to realizuje cez nástroje daňovej politiky, tak sa k tomu stavajú oveľa pozitívnejšie. V obidvoch krajinách majú progresívnu daň z príjmu a v Japonsku dokonca veľmi vysoké progresívne zdanenie. Pri pozitívnom hodnotení tohto nástroja hrá aj fakt, koľko výhod daňoví poplatníci dostávajú formou verejných statkov a sociálnych balíkov späť. Na druhej strane akési neprehľadné prerozdeľovanie peňazí bohatých štátom Japonci nehodnotili až tak pozitívne.

Ak by som mala situáciu dokresliť za pomoci príkladu ďalších krajín zo západu a bývalého východného bloku, tak nám vyjdú zaujímavé výsledky. V krajinách ako USA, Kanada alebo Austrália sa ľudia neprikláňali ani tak veľmi k plateniu vyšších daní bohatými, ak to porovnáam voči 80% a 90% v prechádzajúcom prípade, dosahujú tieto krajiny iba dvojtretinový súhlas. V prípade hodnotenia štátu, ktorý by mal prerozdeľovať prostriedky od bohatých k chudobným v spomínaných krajinách s tým súhlasilo oveľa

---

¹⁰ škála: 1=mnohem větší procento - větší proc. - stejné proc. - menší proc. – mnohem menší procento=5

¹¹ škála: 1= zcela souhlasím, spíše souhlas., ani souhlas ani nesouhl., spíše nesouhl., zcela nesouhlasím=5

menšie percento respondentov a to zhruba 35 až 45%. Na porovnanie v Poľsku a Rusku sa s týmto výrokom stotožňuje viac ako 80% ľudí. Z toho vyplýva, že súčasné ekonomické usporiadanie trhu a výkonnosť ekonomiky ako takej, do značnej miery ovplyvňuje postoje ľudí voči prerozdeľovaniu peňazí.

Funkcionalistický postoj k spoločenským nerovnostiam by sme mohli čiastočne overiť na otázke z výskumu: „*Velké rozdíly v platech jsou důležité pro prosperitu vaší krajiny.*“¹², kde sú rozdiely medzi príjmami funkčným vyjadrením dôležitosti a prínosu individua pre spoločnosť. V prípade porovnávania Českej republiky a Japonska v nerovnostárskom postoji, keď spoločenské nerovnosti majú svoj funkčný význam pre spoločnosť a zabezpečujú tak jej fungovanie sa v oboch krajinách stredné hodnoty odpovedí pohybujú viac menej medzi nerozhodným postojom a nesúhlasom. V Českej republike (priemer 3,7 19% súhlasilo) je tento postoj viac vychýlený voči nesúhlasu ako v Japonsku (priemer 3,3 a 27,6% súhlasilo). Z toho vyplýva, že obyvatelia týchto krajín si nemyslia, že rozdiely v príjmoch medzi ľuďmi sú nutné pre obecné blaho spoločnosti a jej funkcie.¹³

Tento výrok je značne tendenčný a len málokto by sa dokázal stotožniť s tým, že keď niekto zarába málo alebo príliš veľa prospieva tým fungovaniu a prosperite spoločnosti i v prípade, že to aj tak je. Pri pohľade na výsledky všetkých zapojených krajín sa dá sledovať istý trend a to, čím bohatšia (HDP p.c.) a liberálnejšia krajina, tým viac sa prikláňa k súhlasnému názoru. Ak vezmem v úvahu, že v liberálnej krajine, kde sa kladie dôraz na individualitu, ako je napríklad USA sa stredná hodnota odpovede na túto otázku blížila viac k súhlasu a to 3,19, čo je bližšie Japonsku, a v krajine bývalého sovietskeho bloku, v ktorej sa nedarí až tak rýchlo a efektívne uplatňovať ekonomické reformy sa stredná hodnota odpovede na túto otázku veľmi blížila k nesúhlasu (4,12). Tou krajinou je Bulharsko. Česko sa tým pádom zaradzuje niekde do stredu medzi tieto dve spoločnosti, čo by celkom zodpovedalo obrazu stavu spoločnosti v roku 1999, ktorá sa nachádzala, tak na pol ceste k podobe západných krajín.

---

¹² škála: 1= zcela souhlasím, spíše souhlas., ani souhlas ani nesouhl., spíše nesouhl., zcela nesouhlasím=5

¹³ Ani v jednej z tridsiatich skúmaných krajín s týmto výrokom viac menej nesúhlasili, ale krajiny ako Bulharsko, Rusko a Slovensko preukazovali najväčšiu mieru nesúhlasu s týmto výrokom.

Meritokratické hodnotenie situácie v daných spoločnostiach by mohlo byť pomeriavané na odpovediach na výroky: *Lidé jsou v naší zemi odměňováni podle svých výkonů*“ a „*Lidé jsou u nás odměňováni podle své inteligence a schopnosti.*“¹⁴ Tieto výroky sa nezameriavajú na to, ako by si to respondenti v tej, ktorej krajine predstavovali, ale na to, ako respondenti sami vnímajú vlastné ohodnotenia a prihliadanie na uvedené aspekty – výkon, inteligencia, schopnosti.

V Čechách boli názory na tento výrok vychýlené k nesúhlasu a iba 16 % ľudí si myslí, že v Čechách sú ľudia odmeňovaní podľa ich výkonov. Pri hodnotení snahy a inteligencie rovnako len malé percento (24%) ľudí hodnotili tieto aspekty ako determinant ich ohodnotenia. Aj tieto hodnotenia môžu byť do istej miery rezíduami socializmu, ktorý pri ohodnocovaní (a nielen tam) bral v úvahu iné askriptívnejšie faktory ako vek pohlavie, odvetvovú príslušnosť a len v malej miere prihliadal na vzdelanie, kvalifikáciu, odbornosť a hlavne výkonnosť, ktorá len sťažka mohla byť pomeriavaná bez potrebnej súťaživosti voľného pracovného trhu.¹⁵

Japonci sa viac stotožňovali s týmito výkonnosťnými postojmi. Situáciu v svojej krajine nevideli tak skepticky ako Česi. Skoro polovica ľudí si myslí, že sú odmeňovaní podľa ich výkonov, a že odmeňovanie v ich krajine reflektuje ich schopnosti a inteligenciu. Z výskumu jednoznačne nevyplýva, že sa jedná čisto o subjektívne predstavy obyvateľov. Tieto hodnotenia hrajú dôležitú rolu v životných stratégiách, a teda aj prípadný pesimizmus ohľadne objektivity ohodnotenia, ktorá by prihliadala na výkon, schopnosti a inteligenciu, môže ľudí demotivovať od lepších výkonov a snahy sa zlepšovať.

Hodnotenia obyvateľov v Čechách voči spoločenským nerovnostiam sa od seba líšili. Všetci inklinujú viac k jednému, druhému alebo tretiemu hodnoteniu stavu spoločenských nerovností v ich krajine. Každopádne v Českej republike si ľudia nemyslia, že ich spoločnosť je meritokratická a prihliada na ich snahu, výkony či schopnosti ani si nemyslia, že príjmové rozdiely by mali nejaký pozitívny funkčný význam pre fungovanie spoločnosti. Najviac sa prikláňali k „rovnostárskym“

---

¹⁴ škála: 1= zcela souhlasím, spíše souhlas., ani souhlas ani nesouhl., spíše nesouhl., zcela nesouhlasím=5

¹⁵ [Machonin et. al. 2000; str. 18]

hodnoteniam, ktoré v sebe zahŕňali redistributívny princíp prerozdelenia bohatstva od bohatých k tým, čo sa majú horšie. Toto je pozostatok socializmu, ktorý kládol veľký dôraz na rovnosť. Preto sú ľudia v postsocialistických krajinách oveľa kritickejší voči nerovnostiam, najmä tým príjmovým a stále majú egalitárske postoje a spoliehajú sa na štát, že zabezpečí spravodlivé prerozdelenie bohatstva.¹⁶

Tabuľka 3: Hodnotenie postojov voči príčinám spoločenských nerovností (Česko)

	min	max	stredné hodnoty	st. deviat.
odmeny podľa výkonov	1	5	3.7	1.096
odmeny podľa intelig., schopností	1	5	3.39	1.107
rozdiely v príjmoch nutné	1	5	3.7	1.205
štát zodpovedný za redistribúciu	1	5	2.07	1.252
bohatší platiť väčšie dane	1	5	1.95	0.732

Prameň: ISSP 1999

Hodnotenie obyvateľov Japonska sa v istých ohľadoch podobalo hodnoteniu v Čechách, taktiež sa od seba líšili hodnotenia príčin spoločenských nerovností, ako sme si ich vyšpecifikovali. Japonci viac inklinovali k väčším daniam pre vyššie príjmové skupiny, ale ak by sa jednalo o nejaké nešpecifikované prerozdelenie príjmov od bohatých k chudobnejším, tak ich postoj bol oveľa viac rezervovanejší. Ako som už uviedla, na jednej strane stojí princíp redistribúcie pre blaho väčšiny, no na druhej strane daňoví poplatníci vedia, že benefity ich poplatkov sa cez sociálne balíky a využívanie verejných statkov vráti do istej miery aj k nim späť.

Japonci by skôr pristúpili na redistribúciu, ale súčasne oveľa viac inklinovali k hodnoteniu ich spoločnosti ako meritokratickej, kde sú ľudia v spoločnosti odmeňovaní podľa vynaloženej snahy, ich schopností a inteligencie. Japonsko je podľa týchto zistení istým mixom rovnostárskych postojov a meritokratických hodnôt. Vysvetlenie tohto fenoménu by sa mohlo opierať o históriu a hodnoty spoločnosti. Podľa Kenji Kosaku je Japonsko krajina meritokratická, no na druhej strane stále v nej pretrváva značný stupeň spoločenských nerovností, ktoré majú spoločného menovateľa – kvalita života (vyjadrená v rozdieloch životného štýlu).[Kosaka 1994; str. 30] Preto sú ochotní pre zlepšenie možností pre ich život platiť aj vysoké progresívne dane.

¹⁶ Najväčší podiel ľudí stotožnení s týmto postojom mali v Rusku a Bulharsku (priemer 1,4)

Tieto zistenia sa opierajú pri svojej verifikácii o generalizované koncepty hodnotenia predstáv o spoločnosti alebo subjektívnej reflexie jej súčasného stavu, ktoré ovplyvňujú ľudí pri ich stratégiách. Som si vedomá, že výroky, ktoré využívam, vystihujú len do určitej miery rozsah významu konceptov, ktoré sa snažím vykresliť. Na druhej strane dobre poslúžili pre porovnanie postojov a hodnotení obyvateľov oboch krajín.

Tabuľka 4: Hodnotenie postojov voči príčinám spoločenských nerovností (Jap.)

	min	max	stredné hodnoty	st. deviat.
odmeny podľa výkonov	1	5	2.81	1.17
odmeny podľa intelig., schopností	1	5	2.52	1.09
rozdiely v príjmoch nutné	1	5	3.3	1.302
štát zodpovedný za redistribúciu	1	5	2.54	1.324
bohatší platiť väčšie dane	1	5	1.69	0.791

Prameň: ISSP 1999

Aj Japonci, aj Česi sa prikláňajú k distributívnemu princípu prerozdelenia bohatstva cez prepracovaný daňový systém, na ktorý sú ľudia zvyknutí a nehodnotia to ako negatívne zásahové opatrenie, ale skôr ako pomôcku na zabezpečení väčšieho blahobytu krajiny. V takom prípade sa istá časť ich peňazí vracia rôznymi spôsobmi k nim späť. Toto je jeden s efektov modernizácie, pri ktorom sa so zvyšujúcimi príjmami štátu sa zvyšuje aj životná úroveň jeho obyvateľov. Takže je to spoločný rys postindustriálnych krajín, na druhej strane modernizácia nedokáže prekryť návyky ľudí zdedených z minulosti, na základe ktorých sa tvarujú ich postoje.

Rozdiel medzi českou a japonskou spoločnosťou sa preukázal najmä pri hodnotení výrokov, ktoré ich zbavovali osobnej zodpovednosti za ich prípadné zlyhanie a to napríklad v prípade, kde zodpovednosť za vyrovnanie spoločenských nerovností by podľa predstáv Čechov mala ležať na bedrách štátu, len nie na ich vlastných a rovnako sa podobný rys prejavil aj pri hodnoteniach odmeňovania. Podľa uvedených výsledkov si ľudia nemyslia, že ich osobný prínos v práci stojí za výškou ich odmien. Toto je evidentný pozostatok spoliehania sa na centrálna opatrenia, ktoré by zabezpečovali pohodlný život ľudí. V Českej republike vyhráva stále v očiach ľudí kolektívny princíp nad individuálnymi zásluhami a snahou. V Japonsku prevláda princíp osobnej

zodpovednosti za svoj vlastný osud, ľudia si nemyslia, že sa neprihliada na ich schopnosti či zásluhy. Tento individualistický princíp je dedičstvom liberálnych myšlienok.

Obyvatelia oboch spoločností sa prikláňali k opačným pólom politického spektra, čo do istej miery vysvetľuje aj ich postoje k spoločenským nerovnostiam. Obyvatelia Japonska sa prikláňali vehementne k pravicovej politickej orientácii, naopak českí respondenti boli viac naklonení ľavicovej orientácii.

4.1 Sebazaradenie na spoločenskom rebríčku

„Sociálne nerovnosti sú rozdiely medzi skupinami ľudí, ktoré sa vyznačujú špecifickými vlastnosťami. Sociológia sa zameriava na vzťahy sociálnej povahy, ktoré medzi jednotlivými skupinami v spoločnosti vznikajú. Skupinové rozdiely sa tak delia na vertikálne a horizontálne. Podľa vertikálnych rozdielov sa rozlišuje postavenie ľudí: vyššie či nižšie, lepšie či horšie na nejakej stupnici či škále.“ [Tuček et. al. 2003; str. 205]

Výskum ISSP 1999 sa zameriaval na predstavy ľudí o vertikálnom rozvrstvení v ich spoločnosti a na to, kam by sa respondent sám zaradil na predloženej škále. Z toho vyplýva, že ľudia majú isté predstavy, kam v spoločnosti patria a aká je štruktúra spoločenského usporiadania ich krajiny, i keď sa jedná len o subjektívne hodnotenie, ktoré len do istej miery reflektuje objektívny spoločenský stav. Podľa percentuálneho sebazaradenia na škále od 1 do 10, kde jedna je najvyššie a desať najnižšie postavenie, by sa mohol dedukovať tvar rozvrstvenia spoločnosti (viď nasledujúcu tabuľku). Podľa Machoninovej Československej spoločnosti by sme mohli spoločnosti zaradiť podľa zastúpenia hornej, strednej a dolnej vrstvy do zoskupení s pomologickými pomenovaniami (hruška, jablko, obrátená hruška a pod.). [Tuček et al. 2003; str. 267]

Z výsledkov rozboru výskumu ISSP 1999 vyplynulo (tabuľka 5), že Česko a Japonsko by sme mohli zaradiť do rovnakej skupiny s tvarom hrušky: osmina-polovica-štvrtina (horná, stredná a dolná vrstva). Je zaujímavé, že ak by sme porovnali Gini koeficienty¹⁷ týchto dvoch krajín: 0,249 pre Japonsko a 0,251 pre Českú republiku (tabuľka 5), tak sú veľmi podobné, a teda nerovnosť prerozdelenia bohatstva vyjadrená

---

¹⁷ Gini koeficient: meria nerovnosť v príjmoch alebo bohatstva v populácii. Veľkosť koeficientu je od 0 do 1, kde 0 znamená perfektnú rovnosť (všetci ľudia majú rovnaký podiel na bohatstve) a 1 znamená úplnú nerovnosť (jeden človek má všetko).

týmto indikátorom poukazuje na podobnosť oboch krajín. Na druhej strane má Japonsko oveľa vyšší hrubý domáci produkt, čo ale môže byť na jednej strane indikátor životnej úrovne krajiny, no súčasne môže byť pri tom zachovaný tvar rozvrstvenia spoločnosti, kde sú vnímané rozdiely medzi jednotlivými vrstvami ako dištancia lepšie postavených a tých horšie.¹⁸ Aj v českej spoločnosti sa začali viac vytvárať a vnímať rozdiely v životnej úrovni obyvateľstva, ktorá začala byť po roku 1989 omnoho viac diferencovaná v kontraste s vyrovnanjšou životnou úrovňou českého obyvateľstva počas socializmu.

Tabuľka 5: Sebazaradenie na spoločenskom rebríčku¹⁹

	najvyššie	2	3	4	najnižšie	priemer ²⁰	HDP	GINI
Japonsko	0,9	9,5	43,7	31,4	14,4	6,41	23100	0,249
Česko	0,4	10,8	43,4	33,2	12,2	6,36	11300	0,251

Prameň: ISSP 1999, UN, Worldbank

Obrázok 1: Usporiadanie podľa spoločenského rebríčka (viď tab. 5)

Prameň: Dotazník ISSP 1999

Ak by som mala odpovedať na otázku z úvodu: „Môžu tak kultúrne odlišné krajiny vykazovať podobnosti vo vnímaní spoločenských nerovností?“, tak pri porovnaní zaradenie na spoločenskom rebríčku môžeme sledovať značné podobnosti. Pri zaradzovaní na spoločenskom rebríčku berú respondenti v úvahu vlastný životný štýl, prestíž povolania a zaradzujú sa na škále, ktorá už dopredu predpokladá, že spoločnosť je značne vertikálne diferencovaná a respondent si je vedomý svojho miesta v tejto spoločnosti. Je

¹⁸ I napriek zvyšovaniu bohatstva krajiny a všeobecnému zvyšovaniu životnej úrovne sa reprodukuje uvedomelá dištancia medzi jednotlivými spoločenskými postaveniami

¹⁹ Prekódované z 10 do 5 kategórii podľa vzoru Dynamika českej spoločnosti

²⁰ Počítané z pôvodnej škály od 1 do 10, kde 10 je spodok a 1 vrchol

zaujímavé, že ani vyššia ekonomická úroveň krajiny neovplyvnila japonských respondentov v tom, aby sa zaradzovali na vyššie spoločenské priečky. Môžeme teda predpokladať, že obraz spoločnosti, ktorý nám vykreslil spoločenský rebríček, len čiastočne vystihuje reálny stav a pre lepšie pochopenie celkového obrazu využijem typológiu spoločenského usporiadania.

4.1.1 Typ spoločnosti

Iný druh rozvrstvenia spoločnosti by sme mohli získať, ak by sme rozobrali hodnotenia respondentov, podľa ktorého si vybrali z piatich predložených typov spoločnosti a rozhodnúť, ktorému typu rozvrstvenia spoločnosti zodpovedá tá ich spoločnosť. Vzhľadom nato, že pri zaradení na spoločenskom rebríčku vyšlo v Čechách i Japonsku podobné rozvrstvenie, je zaujímavé, že pri predstavách o celkovom usporiadaní spoločností sa výsledky líšili na viacerých úrovniach. „ Pri celkovom pohľade na spoločnosť u značnej časti populácie dominuje mocensko-ekonomické kritérium, delenie na bohatých a chudobných, na privilegované a neprivilegované, delenie na my a oni.“ [Tuček et al.2003; str. 278] Už to nie je len porovnávanie ja a oni, ako pri spoločenskom rebríčku a zaradenie do predvolených spoločenských typov nie je ani tak ovplyvnená autoštylizáciou, či zastieraním vlastného postavenie buď nepatrične vysokého či nízkeho.

V Českej republike vidí 36% respondentov svoju spoločnosť ako pyramídu a 31% ako ostrú pyramídu. Z toho vyplýva, že väčšina Čechov si myslí, že ich spoločnosť tvorí väčšina ľudí, ktorí sa nachádzajú na spoločenskom dne a len malá elita ľudí je na vrchu ich spoločnosti, a kde v strede spoločnosti sa nachádza len malé percento ľudí. Ak si to porovnáme s hruškovým tvarom, ktorý vyplynul zo spoločenského rebríčka, ľudia hodnotili svoju spoločnosť viac skepticky a polarizovane, ako spoločnosť v ktorej existuje veľká dištancia medzi tými, čo majú moc - elitou a masou ľudí na spoločenskom dne. Oba obrazy i ten zo spoločenského rebríčka, aj ten z spoločenského usporiadania sa navzájom nevylučujú, ale skôr sa dopĺňajú, a tak reprezentujú lepšie spoločenské usporiadanie danej krajiny. Na jednej strane z individuálnych hodnotení vidíme, že v spoločnosti sa viac menej zaradzovali ľudia niekde okolo pomyselného stredu

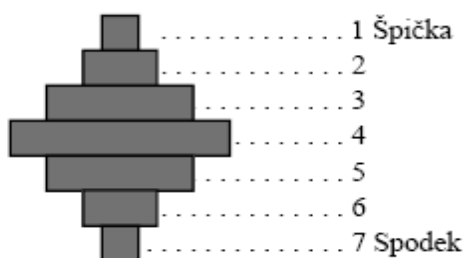
spoločnosti, na druhej strane pri výbere jednoznačne predvoleného usporiadania volili polarizované usporiadanie malej skupinky tých hore a širokej masy dole. V Čechách sa k ostrej pyramíde priklonilo najviac nezamestnaných (36%) ako aj k druhému pyramídovému usporiadaniu (40%), z ekonomicky aktívnych by sa k pyramídovému tvaru priklonilo dokopy 66% respondentov. Ak berieme v úvahu vzdelanie, tak najmenej sa k pyramídovému usporiadaniu prikláňali ľudia s vysokou školou a pri zohľadnení príjmu to boli ľudia zarábajúci viac ako 12 tisíc korún (príjmový nadpriemer v roku 1999) a 22% z nich hodnotilo ich spoločnosť ako hrušku či jablko, čo reprezentuje spoločnosti usporiadané okolo stredných vrstiev. Ako vidíme vyššie vzdelanie a príjem stavia ľudí do pozície, keď nevnímajú vlastnú spoločnosť ako zoskupenie bezmocných más a nedostupných elít, ale viac ako spoločnosť stredných vrstiev s vyrovnanou životnou úrovňou.

V Japonsku bolo hodnotenie spoločenského rebríčka podobné ak v Čechách, avšak pri výbere explicitného tvaru spoločnosti boli Japonci viac naklonení spoločenskému usporiadaniu ich krajiny ako jablka (35%), avšak i značná časť ľudí si vybrala tvar pyramídy (32%). Najväčšia časť ekonomicky aktívnych volila tvar jablka, dokonca aj nezamestnaní. Pri študentoch a ženách v domácnosti to bolo tak pol na pol medzi jablkom a pyramídou, avšak dôchodcovia vidia ich spoločnosť viac ako pyramídu (46%). So zvyšujúcim sa príjmom rástli aj preferencie spoločnosti tvaru jablka. Pri zohľadnení vzdelania sa nám populácia ľudí so základným vzdelaním priklonila k tvaru pyramídy a populácia vysokoškolákov k jablku, u stredoškolákov je to tak pol na pol. Ak vezmeme v úvahu výsledok hodnotenia spoločenského rebríčka a toto hodnotenie vidíme, že japonská spoločnosť je vnímaná ako polarizovaná od privilegovaných k neprivilegovaným najmä medzi ľuďmi s nižším vzdelaním a príjmom. Pri zahrnutí ekonomickej aktivity a neaktivity nehrá ani tak rolu vlastné postavenie na trhu práce, pretože hodnotenia sa medzi sebou výrazne nelíšili, až na výnimku dôchodcov, ktorí i napriek relatívne vysokému zaradeniu na spoločenskom rebríčku hodnotili usporiadanie japonskej spoločnosti ako pyramídu.

Výskum ISSP sa zamerával aj na zisťovanie predstáv respondentov o ideálnom usporiadaní spoločnosti. Do predstáv o ideálnom usporiadaní nie sú zanesené žiadne subjektívne faktory a ako ukázal výskum vo väčšine krajín zapojených do výskumu

vyšiel ako ideálny tvar rozvrstvenia spoločnosti model „jablka“, kde gro spoločnosti je tvorené silnou strednou vrstvou, okolo ktorej sú rozmiestené nižšie a vyššie vrstvy. Tomuto typu spoločnosti dali prednosť ľudia v Českej republike aj v Japonsku (obrázok 2). Celkové výsledky výskumu ISSP preukázali, že väčšina respondentov by dala prednosť tomuto usporiadaniu spoločnosti (českí respondenti 50,3% jablko a 20% hruška, japonskí 52% jablko 17% hruška), z čoho vyplýva, že ani iná úroveň krajiny, ani rôzne historické pozadie alebo odlišné sebazaradenie na spoločenskom rebríčku neovplyvňovali respondentov v predstavách o ideálnom tvare spoločnosti.

Obrázok 2: Ideálny tvar japonskej a českej spoločnosti

Prameň: Dotazník ISSP 1999

Ak som v predchádzajúcom prípade uzavrela, že hodnotenie japonských a českých respondentov sa nelíšilo pri zohľadnení zaradenia sa na spoločenskom rebríčku, obraz, ktorý na dopĺňajú údaje o tvare spoločnosti, ako ju respondenti vnímajú, sa medzi týmito krajinami líši. V českej spoločnosti po roku 1989 sa rapídne zvyšujú príjmové rozdiely, spoločnosť sa začína viac diverzifikovať a tieto transformačné procesy do istej miery odrážajú aj obraz českej spoločnosti ako pyramídy, kde sa po revolúcii začali tvoriť elity zbohatlíkov a podnikateľov, na druhej strane tu ostala široká masa ľudí bez výraznejšieho zlepšenia ich podmienok. Medzi japonskými respondentmi, najmä tými zamestnanými s vyššími príjmami a vzdelaním sa preferuje tvar spoločnosti ako jablka, kde gro spoločnosti tvoria široké masy strednej triedy, okolo ktorej len pomaly vystupuje malá skupina pod a nad priemerom. V prvom prípade, sa japonskí respondenti nerozhodovali podľa ekonomickej úrovne ich krajiny, ale podľa vlastnej ekonomickej situácie, v tomto prípade, je vidno, že Japonci nehodnotia spoločenské usporiadanie ich krajiny tak polarizovane a skôr sú si vedomí dominantného postavenia strednej vrstvy.

Za týmito odlišnosťami stojí rozdielna minulosť krajiny. Dlhodobý návyk na rovnostársku spoločnosť, sa po ekonomickej a politickej transformácii českej spoločnosti odrazil na ich súčasnom nespokojnom vnímaní spoločenského usporiadania. Na druhej strane japonská spoločnosť sa po druhej svetovej vojne nastavila liberalizácii, to odzrkadľuje aj vnímanie spoločenských nerovností v prvej kapitole, súčasne vysoká výkonnosť japonskej ekonomiky dáva príležitosť na vznik širšej strednej vrstvy.

4.1.2 Spoločenský rebríček podľa ekonomickej aktivity

Ak by sme si populáciu rozdelili na ekonomicky aktívnu a neaktívnu, ktorú tvorí značne heterogénna skupina a to z dôvodu veku, prípravy na povolanie, zdravotných či sociálnych, spolu s nezamestnanými [Tuček et al.2003; str. 80], tak by sme mohli sledovať ako sa tieto skupiny zaradujú na desaťbodovej škále spoločenského rebríčka²¹. Môžeme predpokladať, že ekonomická aktivita a neaktivita bude v oboch krajinách rovnakým smerom ovplyvňovať zaradenie sa na spoločenskom rebríčku.

V priemere by sa ekonomicky aktívni v Českej republike zaradili niekam do stredu spoločenského rebríčka (5,9) a ekonomicky neaktívni by sa zaradili v priemere o priečku nižšie.²² Pre porovnanie z ekonomicky aktívnych sa na spodku rebríčka vidí zhruba 6% ľudí, z ekonomicky neaktívneho obyvateľstva sa na spodné priečky rebríčka zaradilo až 19% ľudí. Až polovica ekonomicky aktívnych sa vidí na vrchných piatich priečkach spoločnosti, z ekonomicky neaktívnych sa tam vidí ledva tretina. Zaujímavé je, že študenti sa dosť optimisticky zaradzovali na vyššie priečky, dokonca v priemere dosiahlo lepšie priemerné skóre ako zamestnaní a to 5,3 a to aj v prípade, žien v domácnosti 5,8, ktorých zaradenie sa na spoločenskom rebríčku sa len ťažko môže odvíjať od ich príjmu.

Po roku 1990 dochádza k zmene charakteru práce a súčasne sa menia podmienky na pracovnom trhu, rapídne sa zvyšuje podiel nezamestnaných a ľudí mimo pracovný trh, postupne klesá prestíž robotníckym povolania ako aj ich príjem a vzhľadom na to, že táto

---

²¹ Bariem v úvahu pôvodnú desať bodovú škálu.

²² nezamestnaní by sa zaradili výrazne nižšie (7,4) a dôchodcovia by sa zaradili na rebríčku niekde medzi tieto dve skupiny (6,9). Teda dôchodcovia i napriek ich predchádzajúcej ekonomickej aktivite sa zaradujú v spoločnosti sami nižšie.

skupina ľudí tvorila veľkú časť populácie dochádza k prepadu spoločenského postavenia veľkej časti obyvateľstva. Problémom v Českej republike ostáva najmä skupina dlhodobo nezamestnaných, a regionálne disproporčná nezamestnanosť. Keď si uvedomíme, že po roku 1990 dochádza ku kontinuálnemu rastu reálnych miezd (z dlhodobejšej perspektívy), čo viedlo k ďalšiemu rozširovaniu priepasti medzi ekonomicky aktívnymi a neaktívnymi, čo sa odráža aj na ich zaradovaní sa na spoločenskom rebríčku. Príjem dôchodcu sa odvíja od jeho predchádzajúcej ekonomickej aktivity, je ale otázne do akej miery to respondent projektuje do spoločenského rebríčka.

V Japonsku sa ukázalo, že ekonomicky aktívni sa radili v priemere na spoločenskom rebríčku na priečku 6,3 a neaktívni 6,6 (z toho nezamestnaní na priečku 7,6 a dôchodcovia podobne ako aktívni 6,3). Zaujímavé je (aj napriek malému vzorku nezamestnaných a to iba 20), že nik z nezamestnaných sa nezaradil na žiadnu z vrchných piatich priečok smerom k vrcholu spoločnosti. Dôchodcovia sa na rebríčku zaradzovali veľmi podobne ako ekonomicky aktívni a iba zhruba 12% z oboch skupín sa zaradilo na najspodnejšie spoločenské priečky. Študenti sa nezaradzovali až tak vysoko (6,7) ako v Čechách a taktiež ani ženy v domácnosti, ktoré sa zaradzoval v priemere na priečku 6,4. Z toho vyplýva, že v tejto krajine neklesá spoločenský status človeka, ktorí vstúpi do dôchodku. Obraz staroby sprevádzajú v Japonsku prejavy úcty od spoločnosti a starostlivosť rodiny.²³

Spoločenský rebríček odráža socioekonomické nerovnosti, ktoré sa môžu odvodzovať od zdroju príjmu, či postavenia na trhu práce a teda aj najvyššie dosiahnutým vzdelaním (nepreukázalo sa, žeby sa ženy zaradzovali inak ako muži). Ak by sme teda porovnali hodnotenia ľudí, ktorí sú zamestnaní a tých, ktorí nie sú (študenti, ženy v domácnosti, dôchodcovia a nezamestnaní) mohli by sme potvrdiť alebo vyvrátiť predpoklad, že ekonomická aktivita determinuje postavenie spoločenskom rebríčku. To sa nám avšak celkom nepotvrdilo, keďže v Čechách sa zaraďovali študenti a ženy v domácnosti dokonca v priemere vyššie ako ekonomicky aktívni. Čo u nich hralo rolu, či životná úroveň rodiny, či porovnávanie sa so študentov so študentmi, žien v domácnosti so ženami v domácnosti, nie je z toho jasné, ale ako vidíme pri sebazaradovaní vstupuje

---

²³ Japanese development.<http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-7176.html>

do hodnotenia viacej momentov ako zohľadnenie príjmu, moci, či spoločenskej prestíže odvodenia od postavenia na trhu práce. Japonskí respondenti taktiež vykazovali odklon od môjho predpokladu, že zaradenie na spoločenskom rebríčku má vplyv ekonomická aktivita, pretože dôchodcovia vykazovali v priemere rovnaké postavenie ako ekonomicky aktívni, čo môže odzrkadľovať ich predchádzajúce postavenie.

Ak vezmem v úvahu rozdielne vnímanie príčin a zdrojov spoločenských nerovností z úvodu štvrtej kapitoly tejto práce, kde sa tieto krajiny vyprofilovali na dve skupiny – prvá (Česko) spoliehajúca sa na kolektívne vyrovnávanie nerovností a druhá (Japonsko) spoliehajúca na individuálne možnosti a výkony, tak nám to môže poslúžiť na vysvetlenie odlišností v postavení dôchodcov na spoločenskom rebríčku. V Japonsku ako aj v iných západných krajinách sa dôchodcovia najmenej prepadávajú na spoločenskom rebríčku oproti ekonomicky aktívnym a udržiujú si skoro rovnaké postavenie, avšak v krajinách prechádzajúcimi transformáciou, sa dôchodcovia s malými penziami prepadávajú na okraj spoločnosti, ako tomu bolo aj počas socializmu a ani rodina v týchto zemepisných šírkach netvorí nárazník týmto procesom ako v konzervatívnejšom a tradičnejšom Japonsku.

V tejto kapitole sa ukázalo, že ani v Japonsku, ani v Českej republike nehrá pri sebazaradovaní nevyhnutne iba ekonomická aktivita či neaktivita, avšak ukázalo sa, že to čo neodhalil spoločenský rebríček sa podarilo odhaliť pri výbere tvaru usporiadania spoločnosti, kde vyšší príjem, vyššie vzdelanie viedli k výberu menej vyhrotených spoločenských usporiadaní v Japonsku v tvare jablka a v Čechách k odklonu od ostrej pyramídy viac k tvaru hrušky.

4.2 Sebazaradenie do spoločenskej triedy

Spoločenský obraz by mohla dotvoriť aj umiestnenie sa do spoločenských tried. Pri zisťovaní sebazaradenia do spoločenskej triedy či vrstvy do šiestich predvolených možností: nižšia trieda, robotnícka trieda, nižšia stredná trieda, stredná trieda, vyššia stredná, vyššia trieda, sa v Čechách najviac ľudí zaradilo do strednej a robotníckej triedy. Len 8 ľudí by sa samo zaradilo do vyššej triedy. Do tejto triedy sa v Japonsku nezaradil ani jeden respondent. Až 50% opýtaných sa zaradilo do nižšej strednej triedy („upper

working“)²⁴. V obidvoch krajinách sa do najspodnejšej triedy zaradilo asi iba 8 % ľudí (tabuľka 6).

Obrázok 3: Ukážka z dotazníka ISSP - triedy

Nižší trieda	1
Dělnická trieda	2
Nižší střední trieda	3
Střední trieda	4
Vyšší střední trieda	5
Vyšší trieda	6

Prameň: Dotazník ISSP 1999 ČR

Kenji Kosaka sa zameril na pojem triedy a jeho chápanie v japonskej spoločnosti a prišiel na to, že v Japonsku koncept triedy (class) vôbec nie je tak rozšírený a nepoužíva sa ani na popis spoločnosti. V Japonsku sa teda nehovorí o jednotlivých triedach, s ktorými by sa istá časť populácie vedome identifikovala, ale skôr o skupinách či vrstvách. Na politickej úrovni je tento pojem využívaný iba ľavicovými politikmi. Preto ak sa ľudia zaradili do nejakej triedy či vrstvy, chápali to skôr ako nejaký teoretický koncept a nie ako pocit sebaidentifikácie s ľuďmi s rovnakým postavením. Pri zaradení sa do robotníckej triedy bolo pre Japoncov dôležité to, že pracujú a sú triedou – skupinou vymedzenou voči tým, čo nepracujú a nemysleli to, ako koncept triedy s vlastnými triednym vedomím. [Kosaka 1994; str. 94-105]

V našich zemepisných šírkach je pojem triedy hlboko zakorenený najmä kvôli predchádzajúcemu režimu, ktorý extenzívne a systematicky pôsobil na mysle ľudí, a tak v nich budoval triedne vedomie a podčiarkoval rolu robotníckej triedy ako hybnej sily zmien. Z toho vyplýva, že v Českej republike pojem robotnícka trieda nie je vnímaný ako sociálny konštrukt, alebo ako spontánne vymedzenie sa pracujúcich (poprípade robotníkov) od tých čo nepracujú. Ľudia sú si viacej vedomí odlišnosti tejto triedy ako aj jej charakteristík od ostatných. V tomto tkvie rozdiel medzi tým, ako sa do tried zaradzovali obyvatelia týchto dvoch krajín. Japonci evidentne necítia žiaden sentiment či už pozitívny alebo negatívny pri pojme robotnícka trieda, preto sa až 80% ľudí zaradilo

---

²⁴ v pôvodnom dotazníku upper working

do tejto skupiny (spolu „working class“ a „upper working“²⁵). V Čechách dotazník obsahoval vo vlastnej jazykovej mutácii členenie na robotnícku triedu a nižšiu strednú, do robotníckej triedy by sa v roku 1999 ešte stále zaradilo asi 30% ľudí a je teda otázne do akej miery je to vyjadrenie ich vedomej príslušnosti k danej triede a do akej podobne ako v Japonsku vymedzenie sa od nepracujúcich.

Tabuľka 6: Sebazaradenie do spoločenskej triedy

	Japonsko	Česko
nižšia trieda	8.0%	8.2%
robotnícka trieda	30.0%	31.2%
nižšia stredná t.	49.9%	24.8%
stredná trieda	11.5%	31.5%
vyššia stredná t.	0.6%	3.9%
vyššia trieda	x	0.4%

Prameň: ISSP 1999

Porovnávanie triednej štruktúry medzi týmito dvoma krajinami je obmedzené ich inou historickou reflexiou týchto pojmov, ale aj kvôli rôznym diskrepanciám prekladu, ktoré nedovoľujú jednoznačne určiť, či vidia ľudia triedne usporiadanie týchto dvoch krajín podobne alebo odlišne. Ak, ale vezmeme v úvahu, že českí respondenti pri výbere z predložených tvarov spoločnosti si nevyberali usporiadania okolo strednej vrstvy, ale skôr inklinovali k vyhotrenému usporiadaniu pyramíd, tak je zaujímavé, že skoro tretina obyvateľov by sa aj napriek tomu zaradila do strednej triedy. Je to taký paradox transformujúcej sa krajiny, kde vznikajú rýchlozbohatlicke elity a prepadá sa časť robotníckeho obyvateľstva aj v zmysle príjmov, aj v zmysle prestíže, ale voľný trh vytvára už podmienky aj pre lepšie platenú prácu a nové miesta vyžadujúce vyššie vzdelanie či kvalifikáciu.

4.3 Rodové nerovnosti

Problematike rodových nerovností sa venuje v poslednej dobe veľa sociologických prác, ktoré hodnotia tento fenomén z rôznych uhlov pohľadu od tých miernejších až k najradikálnejším, ktoré zdôrazňujú vykorisťovanie žien v mužsky tendenčnej spoločnosti. Nebudem rozoberať jednotlivé prístupy, pretože to nie je mojím

²⁵ V českej verzii dotazníka nie je preklad totožný, ale. Dělnická třída, nižší střední třída

cieľom, ale zameriam sa na zdroje a príčiny existencie možných spoločenských nerovností medzi mužmi a ženami v Japonsku a v Čechách. Podľa Brintonovej môžeme sledovať vývoj rodových nerovností počas celého nášho životného cyklu, za čím stojí najprv rodina, vzdelávacie inštitúcie a nakoniec trh práce. [Brinton 1988; str. 301] Do akej miery je odlišnosť rodových nerovností v spoločnosti podmienená kultúrou a historickým pozadím jednotlivých krajín je otázka, na ktorú sa budem snažiť dať odpoveď v nasledujúcej časti tejto práce.

V nasledujúcom rozbere sa budem zaujímať o základné údaje o mužoch a ženách uvedených vo výskume a tie budem aplikovať na širšie súvislosti. Rodovým nerovnostiam v spoločnosti sa venuje veľa výskumov, výskum ISSP okrem objektívne existujúcich gendrových nerovností na úrovni vzdelania, príjmov či participácii na trhu práce, sa zameriava aj na to, ako ženy a muži vnímajú svoje sociálne postavenie a ich spoločenské príležitosti. Pre pochopenia príčin možných nerovností medzi mužmi a ženami sa zameriam na vzdelanostnú štruktúru, situáciu na trhu práce, príjem či sebazaradenie do spoločenskej triedy. V rámci výskumnej otázky ma bude zaujímať, či modernizácia vniesla do podoby vzťahov medzi mužmi a ženami emancipačné prvky, alebo minulosť a tradičné hodnoty spoločnosti brzdia tomuto zrovnávaniu vzťahov medzi mužmi a ženami.

Rodové nerovnosti v spoločnosti sa tiahnu celou japonskou históriou, postavenie žien v spoločnosti sa menili s meniacou sa dobou a s meniacim sa spoločenským pôvodom. Je zaujímavé, že na japonskom vidieku bolo postavenie žien vždy viac vyrovnané s postavením mužov, na druhú stranu mestá takýmto rovnostiam nepriali. Čím do vyššej spoločenskej triedy žena v minulosti patrila, tým viac sa musela podriaďovať patrilineárnym domácim a spoločenským pravidlám. Až po druhej svetovej vojne došlo k zlepšeniu šancí žien aj na trhu práce, ale príležitosti pre ženy sa stále objavovali len v tých najpodriadenejších prácach v továrňach alebo v odvetviach s vysokou mierou feminizácie ako je zdravotníctvo či úrady. No i napriek súčasnému pokroku sa aj dnes ženy podriaďujú vôli autority ich otca alebo manžela.²⁶

---

²⁶ Japanese development. <http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-7176.html>

Japonsko je považované za krajinu, kde existujú významné rozdiely medzi postavením mužov a žien v spoločnosti. Nejedná sa len o isté formy diskriminácie na makro úrovni, ale gendrové nerovnosti majú v Japonsku korene už v rodine, keď rodina kalkuluje a ekonomizuje budúce spoločenské príležitosti ich detí podľa pohlavia.²⁷ Muži vyhrávajú čo sa týka najvyššieho dosiahnutého vzdelania, z čoho vyplývajú aj ich ďalšie výhody aj na trhu práce. „Rodina je ochotná investovať do budúcnosti aspoň jedného dieťaťa v rámci svojich možností a vzhľadom nato, že rodina si je už na začiatku vedomá, že pracovný trh neposkytuje rovnaké možnosti a šance obom pohlaviam, tak radšej uprednostní investície do synovej budúcnosti ak dcérinej.“ [Brinton 1988; str. 307] Z toho vyplýva, že vybočenie z toho vzorca je veľmi ťažké, pretože sa sám reprodukuje v základnej stavebnej jednotke spoločnosti, za ktorú môžeme považovať rodinu.

Rodové nerovnosti v Českej republike sa líši od zvyšku sveta v niektorých oblastiach najmä čo sa týka, zamestnanosti žien, pretože tá je v Česku neporovnateľne vyššia ako vo zvyšku západného sveta. Ďalšou oblasťou je vysoká feminizácia špecifických profesií. Na druhej strane platová diferenciacia je podobná ako vo zvyšku sveta. [Šanderová 2000; str. 164] Teda musíme brať v úvahu dva dôležité fakty: prvý sa týka tradičného pojatia úlohy ženy v japonskej spoločnosti, čo odlišuje Japonsko od veľkej časti západných krajín a druhý dôležitý fakt je, že postavenie ženy v českej spoločnosti je do veľkej miery ovplyvnené rezíduami bývalého režimu, a teda to odkláňa Česko od novej podobnosti s inými západnými krajinami.

4.3.1 Rodové rozdiely vo vzdelaní

„Najvyšší stupeň dosiahnutého vzdelania je jednou z najdôležitejších charakteristík kultúrnej úrovne obyvateľstva ktorejkoľvek spoločnosti. V krajinách industriálnych a postindustriálnych patrí vzdelanostná úroveň nepochybne k základným charakteristikám sociálneho postavenia a je jednou z veľmi dôležitých dimenzií sociálneho statusu.“ [Tuček et al.2003; str. 69] Vzdelanie ovplyvňuje veľa oblastí života jednotlivca, ktoré potom determinujú jeho postavenie v spoločnosti. Vzdelanie ovplyvňuje úroveň a zložitosť práce akú respondent vykonáva, jeho životnú úroveň a štýl a celkovo teda ovplyvňuje jeho spoločenské postavenie.

---

²⁷ S ohľadom na návratnosť investície, v podobe ich podpory v starobe.

Vzdelanostná štruktúra i napriek vzdelanostnej expanzii posledných rokov vo väčšine krajín vykazuje vychýlenie voči vyššiemu podielu mužov s vysokoškolským vzdelaním, hoci sa tieto rozdiely s postupom času znižujú. V Japonsku sa rodiny s viacerými deťmi rozhodujú, u koľkých detí zainvestujú do vyššieho vzdelania podľa možností ich rodinného rozpočtu. Ako som už vyššie spomínala, vyhrávajú väčšinou chlapci. V Japonsku sa za štúdium platí a v pomere k verejným výdavkom patrí aj medzi krajiny s najvyšším podielom vlastného financovania a to až 54%. [Education at a Glance]

Je dokázané že v Českej republike došlo po roku 1989 k zdvojnásobeniu počtu prijatých na vysoké školy, no vzdelanostné stratégie sú ešte stále ovplyvnené aj radou stereotypov, ktoré majú korene v minulosti. V spoločnosti je ešte stále skepticky hodnotený význam vzdelanie a možnosť jeho praktického uplatnenia na trhu práce. [Tuček et al.2003 V súčasnej dobe dochádza k rozširovaniu ponuky terciárneho štúdia na úroveň iných západných štátov, kde je samozrejmosťou aj bakalárke štúdium či vyššie odborné školy, ktoré produkujú kvalifikovanú pracovnú silu. Ak Česká republika kopírovať trend informatizácie s rýchlym rozvojom terciárneho sektora, bude v budúcnosti musieť produkovať viac absolventov vysokých škôl.

Premennú vzdelanie z výskumu ISSP som prekódovala do troch kategórií, ktoré reprezentujú najvyššie dosiahnuté vzdelanie respondentov: základná škola, stredná škola a vysoká škola. Ak sa pozrieme do nasledujúcej tabuľky (tab. 7), tak uvidíme, že hoci v Českej republike je oveľa menšie percento mužov s ukončeným základným vzdelaním ako v Japonsku, nedosahuje v Čechách počet absolventov vysokých škôl ani len z polovice počet vysokoškolákov v Japonsku. Ženy v Japonsku a v Čechách majú podobné percentá ukončeného základného vzdelania, ale v Japonsku je až 30% žien s ukončeným vysokoškolským vzdelaním, no v Českej republike má toto vzdelanie ukončené len 8,6% žien. Medzi rokmi 1970 a 2004 došlo k zvýšeniu absolventov vysokých škôl o 86%, avšak medzi ženami je toto zvýšenie najmarkantnejšie a to až o 311% za tri dekády. Odráža to trend zvyšovania vzdelanostnej úrovne populácie.

Zaujímavé je, že v Japonsku je ešte stále vysoké percento ľudí s najvyšším dokončeným vzdelaním na základnej škole. Mohlo by sa zdať, že vzorka respondentov nezodpovedá štruktúre populácie, ale ak sa pozriem na ďalšie dáta, tak v roku 1990 bolo

toto číslo medzi japonskými mužmi a ženami ešte vyššie. A to dokonca až 35,5% pre ženy a 32,7% pre mužov. Na druhej strane už v tej dobe bolo až 24% mužov s vysokou školou no len 13% žien. [Kosaka 1994; str. 153] Teda v dátach z ISSP môžeme pri japonských ženách sledovať asi najväčší rozdiel medzi dátami a odpoveďami, čo môže byť do istej miery ovplyvnené zvýšením návštevnosti vysokých škôl ženami po tomto roku, na druhej strane môže ísť iba o vychýlenie dát.

Vzhľadom na to, že vzdelanie jedinca ovplyvňuje jeho postavenie na trhu práce, príjem a celkovo spoločenský status je preto dôležité uvedomiť si, že aj zameranie štúdia je podstatným determinantom budúceho statusu. V Českej republike technické či informačné odbory vysokých škôl navštevuje veľká väčšina mužov a len malé percento žien. Vzhľadom na to, že ľudia s touto špecializáciou patria medzi najlepšie platených na trhu práce, je zrejmé že aj to je dôvod prečo aj ženy s vysokou školou nemusia dosahovať príjmov aké majú muži. To isté je aj v Japonsku, kde je skoro 30% žien má skončenú vysokú školu, ale odbory, ktoré končia sú navštevované výhradne ženami. Medzi ženské odbory patrí návrhárstvo, ekonomika domácnosti, anglická a francúzska literatúra.²⁸ Z toho vyplýva, že i napriek dosiahnutiu vysokoškolského titulu zostáva ženám rovnaká nevýhoda na pracovnom trhu a opäť sa len reprodukovujú rodové nerovnosti. Navyše humanitné odbory patria v Japonsku k tým drahším, kde sa platí vyššie školné ako na technických, lekárskejších či strojárskych odboroch ako sa zatriktívnilo ich štúdium. [Education at a Glance]

Je dokázané, že s modernizáciou sa zvyšuje podiel obyvateľstva s vyšším vzdelaním. Je evidentné, že našich zemepisných šírkach ešte stále nedosahujeme počty absolventov vysokých škôl na západe, ale každým rokom sa rozširuje ponuka terciárneho vzdelávania. Vzdelanie môžeme chápať ako vstupnú bránu na pracovný trh, kde hľadajú absolventi svoje uplatnenie. Ak teda ženy preukázateľne dosahujú nižšie vzdelanie sú ich možnosti uplatnenia na lepších pozíciách obmedzené výškou ich vzdelania a zameraním študijného odboru.

---

²⁸ V Japonsku je vysoký podiel absolventov humanitných a sociálnovedných odborov a to v roku 2004 bolo až 54% , na druhom mieste sa umiestnili strojárské odbory s 18% - medzi ženami je len malý podiel absolventiek týchto odborov a to len 4,7%. (MEXT, School Basic Survey)

Tabuľka 7 : Najvyššie dosiahnuté vzdelanie mužov a žien v ČR a Japonsku

	najvyššie dosiahnuté vzdelanie					
	ZŠ		SŠ		VŠ	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
Česko	8,7%	23,2%	77%	68,2%	14,4%	8,6%
Japonsko	20,1%	22,2%	42,6%	48,2%	37,3%	29,6%

Prameň: ISSP 1999

4.3.2 Rodové rozdiely v participácii na trhu práce

Chrbticu stratifikačného systému tvorí umiestnenie jednotlivca na trhu práce. Ak uvážime, že vzdelanie ovplyvňuje šance jednotlivca získať tú, ktorú prácu, musíme brať v zreteľ, že ženy dosahujú nižšie vzdelanie ako muži ako aj to, že sa líšia očakávania spoločností na prípadnú participáciu žien na trhu práce. V japonskej spoločnosti sa od ženy i napriek jej vzdelaniu nečaká, že bude prinášať do rodiny druhý príjem. Jej úlohou je byť matkou a starať sa o chod domácnosti, prípadne o starých rodičov, na to boli ženy pripravované už od malička a očakáva sa to najmä od žien z vyšších a stredných vrstiev.

Nerovnosti na trhu práce sa odvíjajú od nerovného postavenia osôb v produkcii. Výhodnosť či nevýhodnosť postavenia na trhu práce je odrazom ľudského kapitálu jedinca, ktorý následne ovplyvňuje výšku príjmu a istotu zamestnania. Ľudský kapitál je spojený najmä so vzdelaním, a teda čím vyššie dosiahnuté vzdelanie tým je vyššia pravdepodobnosť lepšieho uplatnenia na trhu práce. Nerovnosti na trhu práce sa odvíjajú aj od ďalších faktorov, ktorými môže byť pohlavie, vek či etnická príslušnosť.

Niektoré ekonomické teórie ako napríklad neoklasická poskytujú vysvetlenia pre nerovné postavenie mužov a žien na trhu práce. Podľa ich tvrdení ženská pracovná sila poskytuje menej pracovného kapitálu ako mužská a to dokonca za vyššiu cenu. Vzhľadom na to je to pochopiteľné, že jej prisudzujú aj nižšiu hodnotu ako aj produktivitu, ak sa to porovná s mužskou pracovnou silou. [Čermáková 1999; str. 128]

Rodové nerovnosti sa v oboch spoločnostiach odvíjali a tvarovali na úplne odlišnom základe politickej a ekonomickej organizácii spoločnosti ako aj na pozadí odlišných ideológií a inštitucionálnych usporiadaní. To mi dovoľuje porovnať ako národný kontext ovplyvňuje usporiadanie spoločnosti ako aj vnímanie nerovností medzi

mužmi a ženami. Môžeme predpokladať, že i napriek odlišnému kultúrnemu pozadiu sa bude v Japonsku a Čechách prejavovať podobné vzťahy na trhu práce?

Na českom trhu práce (viď tabuľku 8) má plný úväzok 60% mužov, na skrátenej úväzok je zamestnaných 1,6% mužov, žiaden z respondentov neuviedol, že by bol muž v domácnosti alebo sa staral o člena rodiny, 27 % opýtaných mužov bolo už na dôchodku. Nezamestnaných mužov bolo 3,6%. Ak by sme to porovnali so ženami, len 3,8% žien je nezamestnaných, čo je pozostatok bývalého režimu, keď bola zamestnaná v zmysle štátnej politiky zamestnanosti väčšina žien. Na skrátenej úväzok je zamestnaných 3,7% žien, čo je v porovnaní so západnými krajinami je to stále len malé percento. Na príklade dát za USA je na čiastočný úväzok zamestnaných 15% žien a 20% ich ostáva v domácnosti, vo Veľkej Británii je dokonca na čiastočný úväzok zamestnaných 21% žien a 18% sa stará o domácnosť. Žien v domácnosti je v Českej republike 7,4% zo všetkých opýtaných, o člena rodiny sa stará 0,3% respondentiek, na dôchodku bolo viac žien ako mužov a to 35,5%, pretože ženy odchádzajú skôr do dôchodku. To poukazuje na rozdiely medzi západnými liberálne orientovanými krajinami a postsocialistickými krajinami, kde je v kontrastne rozsiahla zamestnanosť žien na celý úväzok, s malým podielom žien v domácnosti oproti západným krajinám využívajúcim aj flexibilné pracovné úväzky v kombinácii so starostlivosťou o domácnosť. Nepriamym ukazovateľom zvýšenej participácie žien na japonskom trhu práce z dlhodobejšej perspektívy je aj nárast počtu materských škôl medzi rokmi 1950 až 1985 to bol až 60% nárast, ktorý sa dnes už nijak významne nemení.²⁹ Ak by japonské ženy ostávali doma s deťmi ako sa to od nich očakáva nebola by miest na vznik toľkých nových materských škôlok, ktoré sú samozrejme spolplatnené.

Po roku 1989 nastali v Čechách jedny z najradikálnejších zmien na pracovnom trhu, ktorý veľa ľudí opustilo, a tak sa radikálne zvýšil počet nezamestnaných. Očakávalo sa, že klesne počet zamestnaných žien, ktoré by sa odpútali od ideálu pracujúcej ženy k ideálu ženy v domácnosti. No nestalo sa tak. V práci *Vývoj sociální struktury v české společnosti 1988-1999* uvádzajú autori dva koncepty vysvetlení tohto javu. Prvý koncept v sebe zahŕňa pracovné návyky žien zdedené zo socializmu, spolu s potrebou

---

²⁹ MEXT, School Basic Survey

dodatočného príjmu pre rodiny strednej a menej zámožnej triedy. Druhá línia sa odvíja od moderných emancipačných trendov kvalifikovaných žien na západe.

Oficiálne štatistiky nezamestnanosti z roku 1999 hovorili o 9 % nezamestnanosti v Čechách z čoho skoro polovicu tvorili dlhodobo nezamestnaní. Vysoká nezamestnanosť so sebou nesie radu negatívnych sociálnych javov, ktoré sprevádza najmä prepád životnej úrovne a pri dlhodobejšej nezamestnanosti aj hrozba, že sa takýto človek už nedokáže flexibilne zaradiť do pracovného procesu. Štatistiky nezamestnanosti hovoria v neprospech žien, teda ženy si ťažšie hľadajú zamestnanie. Ak sa pozrieme na naše dáta (tab. 8), tak v Českej republike sa podiel nezamestnaných líšil od odpovedí z ISSP, kde bol ich podiel nižší aj v Japonsku oproti oficiálnym 4% z roku 1999 nám v dátach z ISSP vychádzajú viac ako polovičné rozdiely.

Existuje akýsi zhodný vzorec v postsocialistických krajinách, podľa ktorého nie je rozdiel medzi zamestnanosťou mužov a žien.³⁰ „ *Je to dedičstvo industrializačných procesov šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov, notorického nedostatku pracovných síl v plánovanom hospodárstve, nutnosti dvojitého príjmu v rodinnej domácnosti a taktiež propagovaného vzoru pracujúcej ženy.*“ [Tuček et al.2003; str. 271] V súčasnej dobe stále ešte pretrvávajú tieto faktory, ak by sme to porovnali so západnými krajinami tak tam „ *je zamestnanosť žien zhruba dvojtretinová a navyše platí, že viac ako polovica z nich je zamestnaná na kratší pracovný úväzok.*“ [ibid; str. 272]

V Japonsku je veľmi zaujímavá situácia na trhu práce ak by sme to mali porovnať s našimi končinami (tab. 8). Na plný úväzok pracuje až 67% mužov a len zhruba 30 % žien (v Čechách až 42%). Až 11% žien využíva možnosť čiastočného pracovného úväzku. V Japonsku 31% respondentiek uvidelo, že sú ženami v domácnosti (ani jeden muž v Čechách, ani jeden muž v Japonsku neuviedol, že sa stará o domácnosť) V Čechách je toto percento len 7,4, čo by mohlo byť vysvetlené tým, že v Japonsku je tradičnejší model rodiny, kde žena ostáva doma, na druhej strane muž musí zabezpečiť rodinný rozpočet len z vlastného príjmu. Pre porovnanie v Čechách bolo na dôchodku okolo tretiny opýtaných a viac žien ako mužov. Čo sa týka dôchodku v Japonsku uviedlo,

---

³⁰ Napríklad v Rusku je na plný úväzok zamestnaných 45% mužov a 36% žien, v Bulharsku je situácia podobná – 42% mužov a 34% žien. V oboch krajinách je vysoká nezamestnanosť v Rusku 10%, v Bulharsku 17%.

že už je na dôchodku viac mužov a to až 11% a len 4 % žien.³¹ Je ale otázne, či ženy, ktoré počas svojho ekonomicky aktívneho veku ostávali doma sa nezaradzujú medzi dôchodcov, pretože im nie je vyplácaná penzia, kvôli dlhodobej neúčasti na oficiálnom trhu práce. Pri pohľade na ženy po 60 roku života ešte stále veľké percento z nich sa zaradzuje do kategórie žien v domácnosti, čo môže znamenať, že ženy v domácnosti s postupujúcim vekom nevnímajú dôchodkový vek ako nejakú zmenu v ich postavení.

V Japonsku i napriek istým posunom pretrváva model jedného celoživotného zamestnania (čo dokonca rešpektujú aj zamestnávateľia a neradi prepúšťajú zamestnancov a radšej hľadajú iné náhradné riešenia). Hoci Japonsko do značnej miery v ekonomike kopíruje západné trendy, na trhu práce hrajú rolu tradície. Pre porovnanie v Amerike sa manažérmi stávajú dvakrát viac muži ako ženy, v Japonsku je to tento pomer jedna ku desiatim. Ďalším nezápadným prvkom je, že v Amerike sa muži stávajú manažérmi medzi 30-34 rokom, v Japonsku je táto hranice ďaleko vyššie a to medzi 50 až 54 rokom života. [Brinton 1988; str. 308] Pretože v Japonsku je oveľa viac vážená seniorita – pracovné a osobné skúsenosti s ňou späté ako na západe. Z tohto dôvodu, ženy v Japonsku na pracovnom trhu budú mať stále nevýhodu, pretože kvôli dlhému obdobiu mimo pracovného trhu nikdy nebudú disponovať veľkými pracovnými skúsenosťami či výhodou preukázanej dlhodobej lojality jednej firme.

Podľa výskumov pracovnej sily žien sa ich participácia na trhu práce oproti predchádzajúcim rokom zvýšila najviac u žien medzi 20. až 24. rokom a medzi 40. až 45. rokom života a funkcia veku a zamestnanosti má tvar „M“. Medzi týmto obdobím sa žena stará o rodinu a deti, potom sa niektoré ženy znovu zamestnávajú, ale najmä na skrátený úväzok a za oveľa menej peňazí ako zarábajú muži.³²

Môžeme uzavrieť, že japonský pracovný trh je ovplyvnený hodnotami, ktoré do veľkej miery siahajú až do feudalizmu. Jednak v tom, že ženy len z malej časti participujú na trhu práce a jednak v tom, že sa stále cení služba „jednému pánovi“ a prejavuje sa úcta starším. Český pracovný trh neovplyvňujú ani tak tradičné hodnoty

---

³¹ Je to aj vyššou hranicou odchodu do dôchodku. Pre zaujímavosť japonské ženy majú jedno z najdlhších očakávaní dožitia na svete.

³² Po prijatí zákona o rovných šanciach v zamestnaní z roku 1985 sa zlepšili príležitosti pre ženy na trhu práce v Japonsku.

ako pozostatky vzorcov bývalého režimu, ktorý vytesnil vplyv pôvodných hodnôt na úroveň, ktorá mu vyhovovala. Z toho dôvodu ani Japonsko ani Česko nemôžu byť podobné ani medzi sebou ani medzi ostatnými západnými krajinami.

Tabuľka 8: Postavenie na trhu práce mužov a žien v ČR a Japonsku

		plný úväzok	čiastočný	nezamestnaní	študenti	dôchodcovia	v domácnosti ³³	invalidi
Česko	muži	60,2%	2,2%	3,6%	2,3%	27,2%	x	4,5%
	ženy	42%	4,4%	3,8%	1,5%	35,8%	7,8%	4,7%
Japonsko	muži	68,2%	4,3%	2,1%	9,9%	11,4%	x / 2,8% ³⁴	1,3%
	ženy	29,7%	15,1%	1,2%	7,4%	3,9%	40%	2,9%

Prameň: ISSP 1999

Tu by som položila otázku kam bude smerovať vývoj na trhu práce? Bude stále v Japonsku tak silná väzba medzi tradíciami a rolou ženy v spoločnosti, alebo tento vzťah pod vplyvom globalizácie oslabne, bude v Čechách naďalej tak vysoké percento pracujúcich žien? Dá sa očakávať, že so zvyšujúcim sa vzdelaním a emancipačnými trendmi, ktoré sú častejšie a častejšie podchytené aj legislatívne, sa bude meniť podoba gendrových nerovností na trhu práce? Ak sa spoločnosť vyberie smerom emancipácie nebude to znamenať len vyšší podiel žien na trhu práce, ale aj to, že ženy začnú vo väčšej miere nachádzať uplatnenia aj v doteraz tradičných mužských odvetviach. Nepredpokladám ale, že to bude fungovať opačným smerom a muži začnú prejavovať zvýšený záujem o doteraz ženské povolania. V krajinách, v ktorých už z akýkoľvek dôvodov bolo zastúpenie žien na trhu práce nižšie, by sa mohol ich podiel do budúcnosti zvyšovať a súčasne v krajinách, ktoré doteraz neposkytovali dostatočný priestor pre zladenie rodinného a pracovného života dôjde v budúcnosti zrejme k rozšíreniu ponuky flexibilných úväzkov. Avšak predpokladám, že isté prvky sa nezmenia a to najmä v oblasti výberu vzdelania, kde ženy budú stále viac inklinovať k humanitným vedám a menej k trhovu orientovanému vzdelaniu, ktoré berie v úvahu budúce šance uplatnenia sa.

Z publikácie OECD Education at a Glance si môžeme porovnať napríklad zastúpenie žien v školstve v jednotlivých krajinách, keďže existuje predpoklad, že práve školstvo, najmä na nižšej úrovni patrí medzi oblasti s vysokou mierou feminizácie.

³³ Túto kategóriu tvorí: stará sa o člena rodiny, muž/žena v domácnosti

³⁴ 2,8% mužov sa stará o člena domácnosti

V priemere v krajinách OECD je 79,5% zastúpenie žien na základnom stupni škôl. Česká republika tento priemer prevyšuje vzhľadom na 83% zastúpenie žien, v Japonsku je situácia opačná, pretože tam je tvorí učiteľskú základňu na základných školách iba 65% žien, čo je pod priemerom OECD. Pri vyššom stupni školstva je zastúpenie žien a mužov v už úplne inom pomere, keďže priemer krajín OECD sa hýbe okolo 36% žien a 64% mužov. Česká republika iba trocha pod týmto priemerom so zastúpením 33% žien, avšak v Japonsku je toto číslo výrazne nižšie a hovorí len o 14% žien na tomto stupni. Jedným vysvetlením by mohla byť aj nižšia participácia japonských žien na trhu práce alebo to, že nie v každej krajine musí byť to isté povolanie považované za ženské ako v iných krajinách. V tejto oblasti dochádza k zmene trendu. V roku 1970 bolo spomedzi všetkých japonských vysokoškoláčok 19% v učiteľskom odbore, však v roku 2004 ich participácia výrazne klesla na 8,5%.³⁵

4.3.3 Rodové rozdiely v príjmoch

Pri porovnávaní príjmov mužov a žien, sa prejavil stereotyp, podľa ktorého muži majú v porovnaní so ženami väčšie platy. Tento trend je celosvetový, avšak mňa zaujíma do akej miery dokáže platová diferenciacia ekonomicky aktívnej populácie v týchto dvoch krajinách variovať a či sa vytvárajú príjmové rozdiely medzi mužmi a ženami podobne. V Čechách je tento rozdiel medzi platom muža a ženy 4 tisíc korún, ktoré muži oproti ženám zarobia navyše. Priemerný príjem muža v roku 1999 bol 12 528 CZK a priemerný plat žien bol 8589 CZK.³⁶ Tento rozdiel sa na prvý pohľad môže zdať veľký, ale ak sa bližšie pozrieme na prípad Japonska uvidíme, že tam je príjmová priepasť medzi pohlaviami omnoho väčšia (tab. 9). Musíme brať, ale do úvahy, že ženy dosahujú nižšie vzdelanie, v Japonsku ja nižšia prestíž ženských zamestnaní či nedostatok pracovných skúseností,

Priemerný plat muža je 5895 jenov, žena zarába v priemere iba 3267 jenov, čo je teda menej ako polovica. Ak by sme platy rozdelili do kategórii tak najnižší príjem (do 1500 jenov) má iba 17% mužov ale až 55% žien. Najvyšší príjem u mužov (viac ako 8000 jenov) má 21,5% mužov, ale len 9% žien.

---

³⁵ MEXT, School Basic Survey

³⁶ Tento rozdiel je štatistický významný, muži v priemere zarábajú viac ako ženy

Japonsko má z pomedzi ostatných západných krajín podobnú participáciu žien na trhu práce (a to buď na plný alebo čiastočný úväzok). Avšak ako jediná z týchto západných krajín má tak veľké príjmové rozdiely medzi mužmi a ženami, čo je determinované z veľkej časti segregáciou na trhu práce na mužské a ženské povolania. Štúdia rodovej segregácie zamestnaní v 12 priemyselných národoch preukázala (Roos 1985), že v Japonsku prevládajú najmarkantnejšie rozdiely medzi prestížou mužských a ženských povolání, z čoho vyplývajú aj najväčšie rozdiely v platoch. Ženy pod spoločenským tlakom sú konformnejšie voči očakávaniam, po vydaji prestávajú pracovať a až keď posledné dieťa nenastúpi do školy, ostávajú v domácnosti. Japonsko je jedna z mála západných krajín, kde má slobodná žena väčšie šance získať vyšší plat. [Brinton 1988; str. 308]

Tabuľka 9: Porovnanie príjmov na plný úväzok u mužov a žien v ČR a Japonsku

plný úväzok		priemerný príjem
Česko	muži	100%
	ženy	69%
Japonsko	muži	100%
	ženy	55%

Prameň: ISSP 1999

Je preukázané, že medzi príjmom a vzdelaním existuje závislosť – čím vyššie vzdelanie tým vyšší príjem (robené len pre zamestnaných na plný úväzok).³⁷ Na druhej strane vo väčšine krajín existuje aj skupina ľudí, ktorá má vysoké príjmy i bez vyššieho vzdelania.³⁸ To sa preukázalo aj v Čechách, keď až 18% ľudí iba so základným vzdelaním má najvyšší príjem (prekódovaný na viac ako 20 tis.). Príjem vyšší ako 20 tisíc má aj 31% vysokoškolsky vzdelaných ľudí. Ako sme už preukázali medzi príjmami mužov a žien je veľký rozdiel, preto som dáta rozdelila na mužské a ženské. Najvyšší príjem má iba 18% všetkých žien, ale až 25% mužov. Najnižšie príjmy (do 6 tisíc CZK) má iba 2% mužov, ale až 21% žien.³⁹

³⁷ korelácia 0,27

³⁸ Po roku 1989 došlo v rade prípadov k zvyšovaniu príjmu, majetku a moci tejto skupiny ľudí: bankári, manažéri, politici, športovci, ale najmä podnikateľov, ktorí sa extrémne obohatili a to v niektorých prípadoch aj nelegálne alebo nemorálne v procese privatizácie. Táto skupina ľudí má v rade prípadov nedostatočné vzdelanie a kultúrnosť, čo naznačuje nekonzistenciu ich sociálneho statusu. [Machonin et. al.; str. 19-20]

³⁹ Korelácia u mužov v ČR 0,25 u žien 0,3.

Pri porovnaní príjmov a vzdelania medzi japonskými mužmi a ženami môžeme pozorovať zaujímavé závislosti (opäť iba medzi zamestnanými na plný úväzok). U mužov s vyšším vzdelaním je vyššia pravdepodobnosť vyššieho príjmu, ale ženy s vysokou školou i pri zamestnaní na plný úväzok dosahujú nižšie príjmy. Ženy v oboch krajinách dosahujú nižšie vzdelanie ako muži, muži v oboch krajinách všeobecne zastávajú vyššie platené pozície. Avšak i pri zmiernení sa s tým, že ženy preukázateľne zarábajú menej aj na západe i v postkomunistických krajinách je tu aj fakt, že rozdiely medzi platom muža a ženy majú v jednotlivých spoločnostiach iný rozsah a ten neodzrkadľuje ani tak schopnosť človeka, ako kopíruje gendrové vzorce.

Štatistické programy nám dovoľujú modelovanie rôznych závislostí zo zozbieraných dát. Pri pokuse o modelovanie závislosti výšky príjmu (príjem je závislá premenná) som do analýzy zaradila ešte premenné pohlavie, vek a to či respondent pracoval ako štátny zamestnanec, zamestnanec verejnej alebo súkromnej firmy alebo bol samostatne zárobkovo činný (nezávislé premenné sú buď kardinálne alebo prekódované ako dummy-umelé premenné), a teda bol ekonomicky aktívny a premenné pre najvyššie dosiahnuté vzdelanie v troch kategóriách.

Tabuľka 10: Závislosť príjmu

	regresný koeficient	
	Japonsko	Česko
konštanta	108.5	11706
ZŠ	21.2	-1230
SŠ	1926	2175.4
VŠ	3376.3	7708
vek	85	17
pohlavie	-2436.5	-3392
štát	3426	-809
verejný podnik	x ⁴⁰	-679
súkromný podnik	1991	-123
podnikateľ	2774.7	4917

Prameň: ISSP 1999 ⁴¹

Z predchádzajúcej tabuľky (tab. 10) vyplýva, že 30 ročný muž v štátnej správe s vysokou školou v Českej republike zarobí zhruba 15700 korún. Ak by tento človek

⁴⁰ Nikto v Japonsku neuviedol túto variantu v svojej odpovedi

⁴¹ Premenné vysvetľujú 30% závislej premennej pre Česko a 35 % pre Japonsko

samostatne podnikal zarobil by 21500korún (z toho vyplýva, že čím vyšší vek tým vyšší príjem by mal človek mať, to platí aj pre vzdelanie a pre muža, ktorý ma pred ženou výhodu, je to len model a nie vždy to musí takto platiť). Najviac v Čechách zarábajú osoby samostatne zárobkovo činné. To či je človek žena alebo muž ovplyvňuje v našom modeli výšku zárobku. Žena by mala zarobiť vždy zhruba o 3392 korún menej ako muž v s rovnakým vzdelaním, vekom, v štátnom či súkromnom sektore. Zastúpenie žien medzi samostatne zárobkovo činnými je nižšie ako medzi mužmi, oproti mužom je ich aj raz toľko zamestnaných v štátnom sektore (22%), kde sú podľa nášho modelu najnižšie príjmy.

Pre rovnaký typ japonského respondenta, teda muž 30 rokov: zamestnaný v štátnej správe s vysokou školou vychádza plat 7025 jenov, čo je viac ako priemerný plat muža na plný úväzok. Žena by na obdobnej pozícii mala podľa tohto modelu zarobiť o 2436 jenov menej. Na rozdiel od Českej republiky by tento človek ako podnikateľ zarobil menej ako v štátnej správe a to až o 650 jenov menej. Na druhej strane štátny zamestnanec má v Japonsku zrejme vyšší príjem ako v inom sektore. V štátnej správe pracuje v Japonsku viac mužov (8%) ako žien (6%) a v oblasti, ktorá v Japonsku vykazovala najnižšie príjmy a to – samostatne zárobkovo činný – je zase vyššie zastúpenie žien (25%) ako mužov (18%).

Oba príklady sú len modely a podľa výsledkov iba čiastočne dokážu vysvetliť závislosť príjmu od rôznych faktorov. Je ale jasné, že pohlavie v oboch krajinách malo vplyv na výšku príjmu a to v neprospech žien. Teda môžeme uzavrieť, že v oboch spoločnostiach sa vytvárajú príjmové rozdiely na rovnakom princípe ak vezmeme teda v úvahu pohlavie.

Tieto modely preukázali, že i v Japonsku i Českej republike sa príjmové nerovnosti vytvárajú podobne najmä, čo sa týka žien a mužov a vzdelania. Rozdiely vznikajú na úrovni štátneho sektora, ktorý je v Japonsku lepšie platený a na úrovni podnikania, kde zase vychádza ako ziskovejšia oblasť pre Českú republiku.⁴² Na druhú stranu tieto príjmy nevyjadrujú diskrimináciu žien na trhu práce, skôr sú odrazom

---

⁴² Japonsku sa nik nezaradil k verejne valstnenému podniku

feminizácie niektorých horšie platených odvetví, ich nižšieho vzdelania a v Japonsku aj do veľkej miery menšími pracovnými skúsenosťami žien.

Tieto výsledky by sme mohli porovnať s odpoveďami na otázku, aký príjem majú respondenti a respondentky v oboch krajinách voči hodnoteniam, aký príjem by mali mať, pretože ak uvažíme, že ženy za rovnakých podmienok na trhu práce podľa predchádzajúceho modelu zarábajú menej mal by rozdiel medzi súčasným a zaslúženým platom profesie, ktorú respondentka vykonáva byť väčší, keď berie v úvahu platy mužov na obdobnej pozícii.⁴³ Česky uvádzajú v priemere ich príjem na úrovni 3,7, muži na úrovni 5,1. Ak dáme tieto údaje do pomeru s platom, aký by si predstavovali, tak pomer u mužov sú predstavy o výške ich platu o 36,5% vyššie ako ich reálny plat a u žien je to až 46% rozdiel. To naznačuje, že príjmy, ktoré poberali ľudia v Českej republike nezodpovedajú ani zďaleka predstavám respondentov. Ale ako vidíme, ženy si predsalen myslia, že by mali v danej profesii zarábať viac, a to skoro o polovicu viac ako mali v danom období. Ich subjektívne vnímanie príjmových nerovností je kritickejšie, za čím môže stáť aj ich reálne nižšie príjmy.

V Japonsku neboli predstavy o ideálnom príjme až tak vzdialené od tých súčasných. Muži by si predstavovali ich príjem o 12% vyšší ako v priemere uvádzajú (5,97) a ženy o 17 % vyšší ako priemerne zarábajú (3,76). Predstavy o ideálnom príjme v respondentovej profesii neboli až tak vzdialené reálnym platom. Ak uvažíme, že sa jedná len o 12 až 17 percentuálny rozdiel, tak v porovnaní s odpoveďami v Českej republike boli Japonci v zásade viac spokojní s tým, čo majú alebo si nemyslia že by mali mať viac. Aj v tomto prípade si ženy vo väčšej miere myslia, žeby mali zarábať viac, čo odzrkadľuje aj objektívne nižšie príjmy žien. Je evidentné, že v roku 1999 sa respondenti Českej republiky videli výrazne podhodnotení a súčasne svoje odmeňovanie nevnímali ako adekvátne svojim výkonom a schopnostiam. Japonci so svojimi odmenami vykazovali väčšiu stotožnenosť i pri zohľadnení svojich schopností a výkonov.

---

⁴³ Škála od 1 do 10, kde jedna je najmenej a desať najviac.

Záver

Záver by mal predstaviť zhrnutia výsledkov ako aj diskusiu nad súčasným stavom problematiky a jej ďalšieho možného vývoja. V úvode som si položila otázku či môže existovať podobnosť medzi dvoma krajinami, ktoré už na prvý pohľad majú iné balenie, ale zisťovať či majú aj iný obsah patrilo k tej zaujímavejšej časti mojej práce.

Vo výskume spoločenských nerovnosti existuje stret názorov na to či spoločenské nerovnosti sú nevyhnutné pre fungovanie spoločnosti modernej spoločnosti založenej na súťaži a efektívite, alebo majú spoločenské nerovnosti viac menej negatívny charakter, pretože sú vyjadrením nerovného prístupu ku zdrojom, kde sa nekladie dôraz ani tak na vlastné vklady, výkon a schopnosti ako na výsledok. Podobný názorový stret sa ukázal aj medzi hodnoteniami Japoncov a Čechov. Japonský individualizmus založený na využití a rozpoznaní spoločenských príležitosti a ich zahrnutie do individuálnych spoločenských stratégií sa stretol s českým kolektívnym postojom, ktorý odrážal stav vtedajšej českej transformujúcej sa spoločnosti, kde šoková reforma nestihla vykoreniť rovnostárske názory, ktoré nehľadeli na výkonový princíp, ale na rovnosť vo výsledku, bez ohľadu na premenné vstupujúce do rovnice. Oba tieto postoje sa vytvárali pod vplyvom odlišných ideológií, ktoré ľudia internalizovali a pri jednaní a vytváraní postojov napĺňali ich podstatu.

Pri pohľade na pasáž venovanú spoločenskému rebríčku vidíme, že Japonci a Česi sa na ňom zaradzovali podobne, pretože už len samotný rebríček predkladá respondentovi obraz vertikálne diferencovanej spoločnosti a predpokladá, že respondenta si je vedomí svojho miesta na tejto pomyselnéj spoločenskej osi, na ktorej sa porovnáva s ostatnými, avšak až pohľad na explicitné typologické vyjadrenie tvaru spoločnosti odhalilo odlišnosti medzi vnímaním Japoncov a Čechov, ktorí ani desať rokov po transformácii nemohli povedať, že ich spoločnosť stojí na pevných nohách stredných vrstiev. Naopak spoločnosť vnímali polarizovane ako usporiadanie bezmocných más a elít na vrchole spoločnosti, vyjadrenom pyramídovým tvarom. Ak sa rozdielna životná úroveň neodrazila na usporiadaní spoločenských rebríčkov týchto dvoch krajín, tak istotne ovplyvnila vnímanie spoločenského usporiadania Japoncami, ktorí sa prikláňali k zobrazeniu ich spoločnosti, kde väčšina ľudí je na jednej úrovni niekde v strede

spoločnosti, a len málo ľudí je niekde pod a nad týmto zhlukom. Takže ani v tomto prípade sa nám celkovo nepotvrdilo, že Japonci a Česi vnímajú odlišne usporiadanie ich spoločnosti, jediné spoločné rysy či trendy vo vnímaní môžeme sledovať pri hodnoteniach ľudí s vyšším vzdelaním či príjmom. Ďalšia podobnosť sa preukázala aj pri predstavách o ideálnom tvare spoločnosti, kde obidva národy inklinovali k jablkovému usporiadaniu so širokou strednou vrstvou.

Ďalšou podobnosťou sa ukázalo aj to, že príjmové rozdiely medzi mužmi a ženami, či medzi vyšším a nižším vzdelaním sa v obidvoch krajinách vytvárajú na podobnom základe. To znamená že ženy sú na rovnakej pozícii väčšinou menej platené ako muži, a že vysokoškolační majú vyššiu pravdepodobnosť získať prácu s vyšším platom ako majú ľudia s nižším vzdelaním.

Zásadná odlišnosť sa preukázala v postavení žien na trhu práce, pretože v Japonsku je táto oblasť života ešte do veľkej miery ovplyvňovaná starými tradíciami, ktoré od ženy očakávajú, že sa bude starať o rodinu a domácnosť a nebude pracovať. Na druhej strane v českej spoločnosti ešte stále pretrvávajú rezíduá bývalého režimu, podľa ktorých väčšina žien participovala na trhu práce. Je teda otázne do akej miery je jeden, alebo druhý spoločenský obraz žien na trhu práce bližšie k budúcej podobe modernej ženy. Bude v budúcnosti viac žien participovať na trhu práce aj v krajinách, kde tieto oblasti ešte stále odolávajú modernizačným zmenám? Myslím si, že v budúcnosti budeme sledovať divergenciu od tradícií k emancipácii, viac žien bude prenikať aj do tradične mužských povolání a dôjde k rozšíreniu nástrojov na zladenie rodinného a pracovného života. V tomto ohľade je teda česká spoločnosť pred japonskou.

Ak by som to mala zhrnúť, Česi v roku 1999 boli oveľa citlivejší na existujúce spoločenské nerovnosti, stále pomeriavali súčasný stav s rovnostárskym pravítkom, čo sa odrazilo aj pri vnímaní spoločenského usporiadania, kde vyjadrili veľkú dávku skepsy nad českou spoločnosťou usporiadanou v tvare pyramídy. Japonci vnímali vlastnú spoločnosť viac ako výkonovú, dávali prednosť spravodlivejšiemu usporiadaniu spoločnosti a ich postoje voči spoločenským nerovnostiam sa blížili viac k obrazu západných moderných spoločností.

To čo v roku 1999 bránilo českej spoločnosti k rýchlejšiemu posunu k podobe západných spoločností bránili stále silné rovnostárske tendencie nielen medzi ľuďmi, ale aj samotnými inštitúciami a stále pretrvávajúcou podporou ľavicovým stranám. Čo by mohlo v tej dobe pomôcť bol väčší akcent na výkonovosť a zásluhovosť. Je jasné, že šoková terapia vždy narazí na vlnu odporu, keď sa spoločenský organizmus bráni proti naočkovanému „vírusu“ a chvíľu si vytvára protilátky, ale nakoniec podľahne. Avšak nechcem tým povedať, že transformácia českej spoločnosti k demokratickej a liberálnej spoločnosti bola nejakou chorobou, skôr to bol pozitívny krok vpred po dlhej prespatej dobe.

Resumé

In the field of social inequalities researches exist a clash of two concepts. One is stating that social inequalities are necessary for the functions of social organism in modern societies and the opposite claims that social inequalities are the result of unequal access to social resources that are occupied by small powerful elite. Similar clash appears in evaluating the perception of social inequalities among Czechs and Japanese. It was a clash of Japanese liberal individualism and collective egalitarianism in Czech Republic as a residuum of socialist regime. These two attitudes were built under different ideologies that had been internalised and through individual acting and strategies fulfilled their fundamental nature.

The perception of social composition through some imaginary social ladder showed some degree of similarities among Czech and Japanese respondents. Nevertheless the picture filled in by explicit leaning toward different type of social shapes revealed that in Czech Republic population still imagine their society as a pyramid with small powerful elite at the top of the society and powerless masses at the bottom. On the other hand Japanese respondents despite composition of social ladder considered their society as a "apple" shape, where there is broad middle class in the middle of the society. When we compare it with the ideal shape of society Japanese respondents once again considered apple shape to be the ideal type, so that there is prospective degree of identification with the actual type. In Czech Republic apple shape was also considered to be the ideal type of society by majority of respondents.

Some form of similarities appeared in the field of income inequalities (model) that were influenced by gender, education, age and moreover employer. However there are great differences in gender participation on labour market. Where there is greater degree of emancipation in Czech Republic than in Japan, even though there are some positive shifting towards emancipation of women on labour market and education field.

To sum up there is higher sensitivity towards inequality in Czech Republic than in Japan due to different historical and political background that had still some influence on people perceptions in the year 1999. Although we can expect that up to now there have been more changes in these two societies that could have brought them closer.

Zoznam použitej literatúry

BELL, D. *The Comming of Post-industrial Society*. New York: Basic Books, 1973. 507 s. ISBN 465-01281-7.

BRINTON, M. The Social-Institutional Bases of Gender Stratification: Japan as an Illustrative Case. In: *The American Journal of Sociology*, Vol. 94, No. 2. (Sep., 1988), pp. 300-334. [online], [citované 10.5.2008], Dostupné na internete:

<<http://links.jstor.org/sici?sici=0002-9602%28198809%2994%3A2%3C300%3ATSBOGS%3E2.0.CO%3B2-D>>

Ekonomy of Communist Czechoslovakia. [online], [citované 10.5.2008], Dostupné na internete:

<http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Economy_of_Communist_Czechoslovakia>

Education at a Glance. OECD Indicators 2001. Paris: Center for educational research and innovations, OECD.

ČERMÁKOVÁ, M. *Gender Differences among Economically Active University Graduates*. Czech Sociological Review, 1999, Vol. 7 (No. 2: 127-144).

GRUSKY, D. B. *Social Stratification: Class, Race, and Gender in Sociological Perspective*. Boulder: Westview Press, 2001.

HADLER, M. *Why Do People Accept Different Income Ratios?: A Multi-level Comparison of Thirty counties*. s. 133, In: Acta Sociologica 2005, 48, 131. [online], [citované 14.4.2008], Dostupné na internete:

<<http://asj.sagepub.com/cgi/content/abstract/48/2/131>>

International Social Survey Programme. [online], [citované 14.4.2008], Dostupné na internete: < <http://www.issp.org>>

Japanese development. [online], [citované 15.5.2008], Dostupné na internete: <<http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-7176.html>>

JONAŠ, J. *Ekonomická transformace v České republice: makroekonomický vývoj a hospodářská politika*. Praha: Managment Press, 1997. ISBN80-85943-22-0.

KOSAKA, K.: *Social Stratification in Contemporary Japan*. London: Kegan Paul International, 1994. 220 s. ISBN 0-7103-0467-6.

MACHONIN, P. TUČEK, M. GATNAR, L. *Vývoj sociální struktury v české společnosti 1988-1999*. 2000. Sociologické texty, Sociologický ústav AV ČR, Praha 2000.

MAREŠ, P. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 248 s. ISBN 80-85850-61-3.

NAKAO, K. Sociological Work in Japan. *Annual Review of Sociology*, Vol. 24. (1998), s.500-501. [online], [citované 14.3.2008], Dostupné na internetu:

<<http://links.jstor.org/sici?sici=0360-0572%281998%2924%3C499%3ASWIJ%3E2.0.CO%3B2-6>>

Sekundární analýza. [online], [citované 14.4.2008], Dostupné na internetu:

<<http://www.ftvs.cuni.cz/hendl/jerabek3/k10/10-1.htm>>

SOROKIN, P. *Social Mobility*. New York: Harper & Brothers.1927.

SPĚVAČEK, V. *Transformace české ekonomiky: politické, ekonomické a sociální aspekty*.Praha: LINDE , 2002. ISBN 80-86161-32-7.

ŠANDEROVÁ, J. *Sociální stratifikace*. Praha: Karolinum, 2000. 172 s. ISBN80-246-0025-0.

THOMAS, W.I. *The child in America: Behavior problems and programs*. New York: Knopf, 1928.

TUČEK, M. *Dynamika české společnosti – a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: SLON, 2003. 428 s. ISBN 80-86429-22-9.

VEČERNÍK, J., MATĚJŮ, P. *Zpráva o vývoji české společnosti 1989 – 1998*. Praha: Academia, 1998. 364 s. ISBN 80-200-0703-2.